

UNIVERZITA KARLOVA

EVANGELICKÁ TEOLOGICKÁ FAKULTA

**Eucharistická modlitba a jej znovuzavedenie
v súčasných reformovaných cirkvách**

Diplomová práca

Bc. Barbara Hrubovská

Katedra Praktické teologie

Vedúci práce: doc. Tabita Landová, Ph.D.

Študijný program: Teologie

Študijný obor: Evangelická teologie

Praha 2019

Prehlásenie

Prehlasujem, že som túto diplomovú prácu s názvom „Eucharistická modlitba a jej znovuzavedenie v súčasných reformovaných cirkvách“ napísala samostatne a výhradne s použitím uvedených prameňov. Súhlasím s tým, aby bola práca sprístupnená verejnosti k študijným účelom.

V Prahe dňa 3.6. 2019

Bc. Barbara Hrubovská

Bibliografická citácia

HRUBOVSKÁ, Barbara. *Eucharistická modlitba a jej znovuzavedenie v súčasných reformovaných cirkvách*. Diplomová práca, Univerzita Karlova, Evangelická teologická fakulta, Praha 2019. Vedúci práce: doc. Tabita Landová Ph. D.

Anotácia

Táto diplomová práca, pod názvom „Eucharistická modlitba a jej znovuzavedenie v súčasných reformovaných cirkvách“, pojednáva o historickom vývoji a súčasnej podobe eucharistickej modlitby, ako aj o možnostiach jej uplatnenia v liturgických poriadkoch k Večeri Pánovej v reformovaných cirkvách. Cieľom práce je preskúmať, v čom spočíva liturgický a teologický prínos eucharistickej modlitby pre eucharistickú liturgiu reformovaných cirkví. Práca pozostáva zo šiestich kapitol. Najprv sa venuje pohľadu na eucharistickú modlitbu ako jeden z možných prvkov liturgickej obnovy Večere Pánovej v protestantských cirkvách, ktorých liturgické poriadky v dôsledku dejinného vývoja eucharistickú modlitbu nezahŕňajú. Ďalej pojednáva o historickom vývoji eucharistickej modlitby od jej židovských koreňov, cez vznik Rímskeho kánonu až po jej odstránenie reformátormi z liturgie Večere Pánovej. Práca sa tiež zameriava na porovnanie dvoch konkrétnych reformovaných cirkví, Reformovanej cirkvi v Amerike a Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku, na ich prístup k užívaniu eucharistickej modlitby a na reflexiu prínosu eucharistickej modlitby do liturgických poriadkov reformovaných cirkví vo všeobecnosti.

Kľúčové slová

eucharistická modlitba – Večera Pánova – reformované cirkvi – liturgia – liturgické poriadky – ekumenizmus

Summary

This diploma thesis, entitled “Eucharistic prayer and its reintroduction in contemporary Reformed churches,” deals with the historical development and present form of Eucharistic prayer, as well as the possibilities of its application in liturgical orders to the Lord's Supper in the Reformed churches. The aim of the work is to explore the essence of the liturgical and theological contribution of the Eucharistic prayer for the eucharistic liturgy of the Reformed churches. The work consists of six chapters. At first, deals with the Eucharistic prayer as one of the possible elements of the liturgical renewal of the Lord's Supper in Protestant churches, whose liturgical orders do not include the Eucharistic prayer owing to historical development. It also discusses the historical development of the Eucharistic prayer from its Jewish roots, through the emergence of the Roman canon to its removal by the reformers from the liturgy of the Lord's Supper. The work also focuses on the comparison of two particular Reformed churches, the Reformed Church in America and the Reformed Christian Church in Slovakia, on their approach to the use of Eucharistic prayer and on the reflection of the contribution of Eucharistic prayer to the liturgical orders of the Reformed churches in general.

Keywords

Eucharistic prayer - Lord's Supper – Reformed churches – liturgy – liturgical orders – ecumenism

Pod'akovanie

Týmto by som sa rada poďakovala pani doc. Tabite Landovej Ph. D., za odborné konzultácie a rady v priebehu spracovania tejto diplomovej práce. Taktiež by som chcela poďakovať môjmu priateľovi Bc. Janovi Beranovi, DiS. za technickú pomoc, mojej rodine za duševnú podporu a duchovným Reformovanej Kresťanskej cirkvi na Slovensku za ich ochotu k rozhovorom, ktorými prispeli k obohateniu tejto práce.

Obsah

Úvod	8
1 Liturgia Večere Pánovej a otázka jej obnovy v súčasnom protestantizme	10
2 Eucharistická modlitba v starej cirkvi.....	15
2.1 Definícia eucharistickej modlitby	15
2.2 Židovské korene eucharistickej modlitby	16
2.3 Eucharistická modlitba v dobe apoštola Pavla	18
2.4 Eucharistická modlitba v Didaché (Učenie dvanástich apoštolov)	23
2.5 Eucharistická modlitba v texte Apológia I od Justina Martyra	25
2.6 Eucharistická modlitba Hippolyta Rímskeho	27
2.7 Pokus o vymedzenie hlavných prvkov eucharistickej modlitby.....	31
3 Rímsky kánon a ďalšie eucharistické modlitby Rímskokatolíckej cirkvi	34
4 Eucharistická modlitba u reformátorov	39
4.1 Martin Luther a eucharistická modlitba.....	39
4.2 Ján Kalvín a eucharistická modlitba	41
4.3 Ulrich Zwingli a eucharistická modlitba	43
4.4 Lukáš Pražský a eucharistická modlitba.....	45
5 Eucharistická modlitba v súčasných reformovaných cirkvách.....	48
5.1 Svetové spoločenstvo reformovaných cirkví (WARC)	48
5.2 Znovuzavedenie eucharistickej modlitby do liturgii reformovaných cirkví ako prejav ekumenickej spolupráce.....	50
5.3 Reformovaná cirkev v Amerike (Reformed Church in America)	51
5.3.1 Z histórie cirkvi.....	51

5.3.2	Základné údaje o liturgii a ústave	52
5.3.3	Eucharistická modlitba a jej užívanie v eucharistickej liturgii	53
5.4	Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku.....	60
5.4.1	História a súčasný stav cirkvi	60
5.4.2	Organizácia RKC	62
5.4.3	Pokus o zavedenie eucharistickej modlitby do liturgie Večere Pánovej	63
5.4.4	Agenda Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku pre slovenské zbory 64	
5.4.5	Agenda Dr. Lászla Ravasza a liturgický poriadok Večere Pánovej	65
6	Možný prínos eucharistickej modlitby do reformovanej liturgie	71
	Záver	77
	Zoznam tabuliek	80
	Zoznam literatúry	81

Úvod

Eucharistická modlitba môže byť pre mnohých kresťanov jednou veľkou neznámou. V prvom rade sa to týka kresťanov z protestantských cirkví, ktoré často vo svojich liturgických poriadkoch k Večeri Pánovej eucharistickú modlitbu nezahŕňajú. Týka sa to však aj kresťanov prislúchajúcich k cirkvám, ktoré eucharistickú modlitbu vo svojich eucharistických poriadkoch zavedenú majú. U nich môže predstavovať problém to, že aj keď na bohoslužbách pri Večeri Pánovej vždy vyslovujú jej obsah, často si ho ani neuvedomujú a nepremýšľajú o ňom hlbšie.

Táto práca sa preto bude snažiť poukázať na veľký význam a dôležitosť eucharistickej modlitby ako súčasti slávnosti Večere Pánovej. Cieľom práce bude preskúmať, v čom spočíva liturgický a teologický prínos eucharistickej modlitby pre eucharistickú liturgiu reformovaných cirkví. Preto sa budem zaoberať podobou reformovanej liturgie, ktorá sa pokúša začleniť eucharistickú modlitbu do Večere Pánovej a skúmať teologické motívy, ktoré sa v nej vďaka tomu objavujú. Náplňou práce bude tiež porovnať reformovanú liturgiu, ktorá eucharistickú modlitbu obsahuje, s reformovanou liturgiou, ktorá eucharistickú modlitbu neužíva. Pritom sa pokúsím zistiť, či je vo svojich teologických motívoch nejakým spôsobom ochudobnená alebo nie.

Štruktúru práce bude tvoriť šesť kapitol, z ktorých prvá poukáže na teologické motívy, ktoré vo Večeri Pánovej protestantských cirkví chýbajú, a ktoré v nej naopak nadobudli dominantné postavenie. V druhej kapitole bude práca pojednávať o bohatej histórii eucharistickej modlitby, ktorá siaha až k Hospodinovmu vyvolenému národu – židom. Taktiež pojednám o najstarších kresťanských textoch, v ktorých sa eucharistická modlitba nachádza vo väčšej či v menšej miere. Osobitú pozornosť venujem Hippolytovej eucharistickej modlitbe, pretože sa stala vzorom pre vznik a vývoj eucharistických modlitieb v cirkvách vo všeobecnosti. Čo sa týka historického pohľadu, v tretej a štvrtej kapitole budem tiež popisovať vývoj eucharistickej modlitby v stredoveku i v období reformácie v 16. storočí, s poukazom na liturgické poriadky Večere Pánovej pochádzajúce od významných reformátorov.

Väčšia časť práce, konkrétne piata a šiesta kapitola, sa bude venovať zavádzaniu, resp. užívaniu eucharistickej modlitby v liturgiách súčasných reformovaných cirkví, o čom svedčí aj názov tejto práce. Budem konkrétne porovnávať dve reformované cirkvi, ktoré sa svojim prístupom pre zavedenie eucharistickej modlitby do liturgie Večere Pánovej zreteľne odlišujú. Jednou z nich bude pokroková a inováciám otvorená Reformovaná cirkev v Amerike a druhou bude cirkev, ktorej som príslušníčkou, totiž Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku. Okrem pojednania o eucharistickej modlitbe sa v nich budem venovať aj popisu ich liturgických poriadkov k Večeri Pánovej, ako aj jednotlivým prvkom, ktoré tieto poriadky zahŕňajú.

Celá práca sa bude niest' v znamení eucharistickej modlitby ako významného prvku týkajúceho sa liturgickej obnovy v súčasných protestantských cirkvách. Dúfam, že táto práca prispeje k lepšiemu pochopeniu významu eucharistickej modlitby, ktorá má jednak neuveriteľne bohatú históriu a jednak svojim obsahom prispieva k slávnostnejšiemu a radostnejšiemu charakteru tak významnej oslavy, akou je práve Večera Pánova. Eucharistická modlitba je predovšetkým modlitbou vďaky a chvály a práve týmto smerom by sa obrad Večere Pánovej mal v súčasných reformovaných cirkvách pohybovať. Niektoré protestantské cirkvi tento krok k liturgickej obnove už vykonali, iné však stále nie. Predovšetkým je však dôležité o význame a prínose eucharistickej modlitby aspoň diskutovať.

1 Liturgia Večere Pánovej a otázka jej obnovy v súčasnom protestantizme

Súčasná podoba slávenia Večere Pánovej v protestantských cirkvách je výsledkom zložitého dejinného vývoja. Snaha reformačných teológov vyhnúť sa obetnému motívu viedla k tomu, že eucharistická modlitba vo svojej niekdajšej podobe bola z Večere Pánovej vypustená. To však malo aj svoje negatívne dôsledky. V tejto úvodnej kapitole by som sa preto rada venovala popisu teologických motívov, ktoré v dnešných protestantských liturgiách k Večeri Pánovej často chýbajú, ako aj popisu snáh, ktoré z cirkví vychádzajú v súvislosti s objavovaním liturgických foriem z prvých storočí a menovite s objavovaním eucharistickej modlitby.

Názov ‚Večera Pánova‘, slúžiaci na označenie spoločného jedla kresťanov, ktoré sa slávalo jednak na pamiatku Ježišovej smrti a jednak z dôvodu očakávania jeho druhého príchodu, je známy od apoštola Pavla, konkrétne z jeho 1. listu do Korintu (1 Kor 11,20).¹ V naviazanosti na Pavla a jeho list do Korintu používali názov ‚Večera Pánova‘ tiež ranní kresťanskí autori, odkazujúc k poslednej Ježišovej večeri či k eucharistii.² Večera Pánova sa potom počas stredoveku „dostala do súvislosti s všeobecnou kategóriou sviatosti“³, a tým sa postupne upúšťalo od jej chápania ako ‚spoločného jedla kresťanov‘ a začala nadobúdať akýsi tajomný a magický rozmer, ktorý zavířila náuka o transsubstanciácii.⁴

„Liturgická podoba Večere Pánovej v reformačných cirkvách vznikla na pozadí kritiky katolíckej omše, ktorá mala Kristovu obeť opakovať. Táto skutočnosť preto viedla k výraznému sústredeniu reformačných poriadkov Večere Pánovej na výlučnú

---

¹ BRADSHAW, Paul F. *The new Westminster dictionary of liturgy and worship*. Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 2002, s. 290.

² Tamtiež, s. 290.

³ FILIPI, Pavel. *Hostina chudých: kapitoly o večeri Páně*. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991, s. 49-50.

⁴ Transsubstanciácia je podľa učenia katolíckej a pravoslávnej cirkvi premena podstaty chleba a vína na podstatu Kristovho tela a krvi pri liturgii Večere Pánovej, tzv. prepodstatnenie. In: KRAUS, Jiří. *Slovník cudzích slov akademický*. Preklad z českého originálu. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo. 3. vyd. Bratislava: 2008, s. 978.

jedinečnosť Kristovej obeti na kríži, ktorá veriacich ospravedlňuje len z milosti.“⁵ Aj keď protestantizmus odmietol náuku o transsubstanciácii a na eucharistické dary chleba a vína sa díval len ako na znaky odkazujúce „k umierajúcemu telu a preliatej krvi Ježiša Krista, Večera Pánova naďalej nestratila svoj smutný veľkopiatočný ráz.“⁶

Aj keď je pravdou, že slávnosť Večere Pánovej sa koná v prvom rade z dôvodu pripomenutia Ježišovej spásonosnej smrti na kríži, zďaleka si v nej však veriaci nemajú pripomínať len tento jediný motív. Preto je veľmi potrebné, aby sa v súčasnom protestantizme viac diskutovalo o možnostiach liturgických inovácií, ktoré by určite slúžili k duchovnému obohateniu veriacich. Agenda Českobratrskej cirkve evangelickej v súvislosti s veľkopiatočnou problematikou Večere Pánovej uvádza hneď niekoľko motívov, ktorými by sa dianie Večere Pánovej mohlo a malo uberať:⁷

- 1) *Motív nádeje* – kresťanskí veriaci v dnešnej dobe by mali po vzore prvých Kresťanov vo Večeri Pánovej prežívať radosť z očakávania Kristovho druhého príchodu a nastolenia nového veku, o ktorom hovoril sám Ježiš Kristus vo svojich podobenstvách o Božom kráľovstve ako „radostnej hostiny plnej hojnosti, veselosti a družnosti. S tým súvisí dôraz na Ducha Svätého a jeho dary radosti, odpustenia, nádeje, nového života a chvál, ktoré tvorili súčasť Večere Pánovej od najstarších dôb.“⁸
- 2) *Motív spoločenstva/jednoty* – „lámanie chleba, ďaleko skôr než k obetovaniu ukrižovaného Kristovho tela, ukazuje k rozdeľovaniu ‚nového Kristovho tela‘ v bratstve viery.“⁹ Ide tu o to, že Ježiš Kristus zomrel a vstal z mŕtvych pre všetkých ľudí a dáva sa poznať každému bez rozdielu.

---

⁵ *Agenda Českobratrskej cirkve evangelickej. Bohoslužebná kniha. Díl 1.* Praha: Synodní rada Českobratrskej cirkve evangelickej, 1983, s. 25.

⁶ Tamtiež, s. 25.

⁷ Tamtiež, s. 26-27.

⁸ Tamtiež, s. 26.

Podobne ako pri zázračnom rybolove opísanom v J 21,1-14 vytvoril Ježiš po svojom zmŕtvychvstaní s učeníkmi spoločenstvo, vytvára spoločenstvo s veriacimi po celom svete i dnes pri spoločnom stole Večere Pánovej. „Večera Pánova je v tomto zmysle sviatosťou jednoty.“¹⁰

- 3) *Motív obete chvál* – Pán Ježiš Kristus sa na kríži raz a navždy obetoval pre hriechy celého sveta. Žiadnej ďalšej obete už teda nie je potreba. Je však dôležité nezabúdať na „obet chvál a celého života, ktorú by mal každý veriaci spojený s Kristom prinášať Bohu (Žd 13,15n).“¹¹
- 4) *Motív vd'ačnosti za stvoriteľské dielo* – tento motív obsahovali staré židovské modlitby, ktoré sa modlieval aj Ježiš. Postupom času sa tento motív do určitej miery objavil aj v eucharistických modlitbách mnohých cirkví. V rámci ekumenickej spolupráce medzi cirkvami vo svete je preto veľmi dôležité, aby sa kresťanské cirkvi pokúsili vniesť do slávania Večere Pánovej čo najviac z pôvodného bohatstva tejto jedinečnej oslavy.¹²

V súvislosti s konaním Večere Pánovej narážame v protestantizme aj na mnohé iné problémy či nedostatky, o ktorých sa už v jednotlivých cirkvách diskutuje. Príkladom môže byť veľmi malý počet vysluhovaní Večere Pánovej. U katolíkov, ale aj v mnohých luterských cirkvách je „Večera Pánova chápaná ako súčasť každej nedeľnej bohoslužby“ a keď sa pozrieme do minulosti, tak ani napríklad Ján Kalvín nebol proti každo-nedeľnému slávaniu Večere Pánovej.¹³ Hlbším štúdiom vývoja liturgie v cirkvi od ranného kresťanstva po súčasnosť je naozaj možné dopátrať sa k poznaniu, že slovo

---

⁹ *Agenda Českobratrské cirkve evangelické*, s. 26.

¹⁰ Tamtiež, s. 26.

¹¹ Tamtiež, s. 27.

¹² Tamtiež, s. 27.

¹³ Tamtiež, s. 15.

a sviatosť patria od počiatku cirkvi neoddeliteľne k sebe a bohoslužba bez Večere Pánovej sa v tomto svetle javí ako neucelená.

Taktiež sa pri Večeri Pánovej môže vytrácať dimenzia oslavy a radosti, za preukázanú Božiu milosť jeho ľudu v smrti a vzkriesení jeho Syna Ježiša Krista, ak sú do niektorých eucharistických poriadkov protestantských cirkví vložené prvky ako je vyznanie vín a tzv. exhortácia alebo napomenutie, týkajúce sa nehodného prijímania.¹⁴ Pre kresťana má byť síce pokora prirodzená a má si taktiež uvedomovať, že aj pre jeho hriechy umrel Kristus na kríži, ale v okamihu keď sa veriaci zhromaždia pri prestretom stole Večere Pánovej, by sa ich mysle so živou vierou mali sústrediť predovšetkým na spoločenstvo s Kristom, bez ohľadu na ich hriešnosť, o ktorej Pán veľmi dobre vie. Vo Večeri Pánovej sa má odrážať predovšetkým „radostná vďačnosť“, ktorá v žiadnom prípade nemôže byť „motívom hodného prijímania nahradená pochmúrnou úzkosťou“.¹⁵

Z toho, čo bolo doposiaľ načrtnuté vyplýva, že otázka liturgickej obnovy je v súčasnom protestantizme živá. Ozývajú sa hlasy, ktoré v návrhoch na inováciu liturgie upriamujú pozornosť smerom do minulosti, k sláveniu Večere Pánovej v prvých storočiach cirkvi. K tomuto náhľadu do minulosti nepochybne prispelo objavenie mnohých liturgických textov pramennej povahy, ktoré boli predchádzajúcim generáciám kresťanov ešte neznáme. Jedným z prítomných prvkov v liturgii Večere Pánovej od najstarších dôb, ktorý sa po reformácii v 16. storočí vytratil z mnohých eucharistických poriadkov protestantských cirkví, bola tzv. eucharistická modlitba. V tejto modlitbe bolo obsiahnutých mnoho z motívov, ktoré v dnešných protestantských liturgiách Večere Pánovej často chýbajú. Jej veľký význam si preto uvedomujú aj mnohé cirkvi reformovaného charakteru, ktoré do svojich liturgických poriadkov k Večeri Pánovej túto modlitbu už zaviedli alebo sa ju chystajú zaviesť. Niektoré protestantské cirkvi sa však zavádzaniu tejto ‚novoty‘ do liturgie Večere Pánovej bránia

---

¹⁴ FILIPI, Pavel. *Pozvání k oslavě: evangelická liturgika*. Praha: Kalich, 2011, s. 225.

¹⁵ Tamtiež, s. 225.

a jej používanie neschvaľujú. V každom prípade, stojí za to sa na túto starobylú modlitbu pozrieť bližšie a nechať sa inšpirovať jej obsahom.

2 Eucharistická modlitba v starej cirkvi

Etymologický význam eucharistickej modlitby je modlitba ‚vd'ačnosti‘, [z gréčtiny εὐχαριστεῖν = vzdávať vd'aku, byť vd'ačný¹⁶]. Táto modlitba ‚vd'ačnosti‘ sa stala súčasťou liturgie Večere Pánovej už v počiatkoch kresťanstva a zostala ňou v mnohých kresťanských cirkvách až do dnešných dní. V tejto kapitole by som sa preto chcela zaoberať definíciou eucharistickej modlitby, ako aj vymedzením jej základných prvkov a teologických motívov. Jadro tejto kapitoly bude tvoriť historický pohľad na obsahový vývoj eucharistickej modlitby v prvých storočiach kresťanstva a taktiež pohľad na najstaršie štruktúry liturgie Večere Pánovej v rannom kresťanstve.

2.1 Definícia eucharistickej modlitby

Na začiatok je vhodné popísať, čo sa rozumie pod termínom „eucharistická modlitba“. „Eucharistická modlitba je hlavnou alebo centrálnou modlitbou v rituáli eucharistie“¹⁷, teda v rituáli, ktorý je medzi kresťanmi tiež známy pod názvami ako Večera Pánova, Sväté spoločenstvo či Omša.¹⁸ V eucharistickej modlitbe zaznieva centrálny slovný akt slávenia, je v nej vyjadrené mystérium eucharistickej slávnosti.¹⁹ V prvom rade je to modlitba vd'aky alebo vd'akyvzdania Bohu za jeho vykupiteľský čin, ktorý vykonal skrze svojho Syna Ježiša Krista.²⁰ Naprieč storočiami sa eucharistické modlitby vyskytovali v rôznych formách a úpravách a zahrňovali mnoho odlišných prvkov.²¹ Neexistovala teda jediná eucharistická modlitba s nemenným obsahom.

---

¹⁶ SOUČEK, Josef Bohumil. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. 6. vyd. Praha: Kalich, 2003, s. 114.

¹⁷ BRADSHAW, *The new Westminster dictionary of liturgy and worship*, s. 192.

¹⁸ Tamtiež, s. 172.

¹⁹ PAHL, Irmgard. *Liturgie Večere Páně v německých evangelických církvích v ekumenické perspektivě. Současná praxe a kroky liturgické obnovy*. Teologická reflexe XIII (2007), s. 199.

²⁰ FILIPI, *Pozvání k oslavě*, s. 215.

²¹ BRADSHAW, *The new Westminster dictionary of liturgy and worship*, s. 192.

Eucharistická modlitba je vo vedeckom prostredí a teologických kruhoch tiež známa pod rôznymi inými názvami. Najbežnejším je napríklad názov ‚anafora‘, ktorý je odvodený z gréckeho slova ἀναφέρειν, čo v preklade znamená ‚priniesť‘ alebo ‚obetovať‘.²² Z latinčiny sú tiež známe názvy ‚actio sacrificii‘ (‚činenie obete/obetovania‘), či ‚oratio oblationis‘ (‚modlitba obetovania‘). Eucharistická modlitba rímskeho typu sa stala známa pod názvom ‚Canon actionis‘ (toto pomenovanie vyjadruje akési pravidlo alebo štandardný model eucharistickej modlitby pre rímskych katolíkov). V súčasnosti používa Rímskokatolícka cirkev pre eucharistickú modlitbu názov ‚Prex eucharistica‘ (‚eucharistická modlitba‘).²³ V protestantských cirkvách eucharistická modlitba dlhú dobu chýbala, ale v súčasnosti ju mnohé cirkvi do svojich liturgických poriadkov zavádzajú, už či v klasickej podobe alebo v rôznych variantných formách, pod názvami ako napr. ‚modlitba k Večeri Pánovej‘²⁴, ‚modlitba k prijímaniu‘²⁵ a podobne.

2.2 Židovské korene eucharistickej modlitby

V teologickom bádani na poli liturgie je dobre známe, že eucharistická modlitba má svoje korene v židovských modlitbách týkajúcich sa požehnaní, tzv. ‚berakah‘.²⁶ Požehnanie je pre zbožných židov veľmi dôležitým elementom, pretože to, čo sa v ich životoch deje chápu výhradne v súvislosti s Božím pôsobením. Preto aj v Starom zákone nachádzame mnoho príkladov modlitieb požehnaní alebo požehnávajúcich formulácií.²⁷ Pôvodcom všetkého požehnaní je samozrejme Boh, čo je očividné aj z najstarších žehnajúcich formulácií, ktoré sú zaznamenané v prvej knihe biblie,

---

²² BRADSHAW, *The new Westminster dictionary of liturgy and worship*, s. 193.

²³ Tamtiež, s. 193.

²⁴ FILIPI, *Pozváni k oslavě*, s. 209.

²⁵ *Order of Worship for the Lord's Day (1987)* | Reformed Church in America, [online]. Dostupné z: <http://images.rca.org/docs/worship/lordsday.pdf>

²⁶ KUNETKA, František. *Židovské kořeny křesťanské anafory*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014, s. 3.

²⁷ Tamtiež, s. 2.

konkrétne v Gn 27,28, Gn 48,15.20 a v Gn 49,25.²⁸ Boží ľud v Starom zákone sa po Božom príklade potom tiež snaží do svojho života zakomponovať prvok požehnaní, ktorý úzko súvisí práve s vďakou za Božie dobrodenie preukázané jeho ľudu. Keďže s Božím požehnaním ide ruku v ruke vďaka požehnaného ľudu, mnohí bádatelia sa zhodnú na tom, že vznik eucharistickej modlitby má čo do činenia s židovskou modlitebnou formou berakah.

Židovské berachot,²⁹ teda modlitby požehnaní, prestupovali celé životy zbožných židov a boli používané nielen v židovskom bohoslužobnom živote, ale aj pri rôznych obradoch životného cyklu od narodenia až po smrť.³⁰ Pre nás kresťanov má najväčší význam židovská modlitba typu berakah, ktorá sa u židov prednášala pri jedle, pri tzv. židovských hostinách. Tieto židovské hostiny sa samozrejme konávali v každej židovskej rodine a každá rodina alebo domácnosť predstavovala akúsi „malú svätyňu, v ktorej rodinný stôl bol považovaný za oltár, každé jedlo bolo posvätným rituálom a rodičia boli slúžiacimi kňazmi.“³¹ Pri jedle sa prednášali dve berachot, z toho prvá, ktorá jedlu predchádzala, bola kratšia a druhá, ktorá nasledovala po jedle, bola dlhšia a štruktúrovaná.³² Prvá kratšia modlitba, ktorú „židia prednášajú ešte predtým než začnú jesť, obracia pozornosť k chvále Boha, ktorý vo svojej múdrosti a láske dáva človeku pokrm a tým udržuje jeho život, pripomína obeť ako výraz našej závislosti na ňom a je anamnézou [pripomienkou] neustáleho ‚zázračného‘ Božieho pôsobenia v tomto svete.“³³ Druhá dlhšia modlitba sa prednášala po jedle³⁴ nad kalichom s vínom, ktorý bol podľa nej pomenovaný ako ‚kalich požehnaní‘.³⁵ Táto modlitba alebo požehnanie

---

²⁸ KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 4.

²⁹ Plurálový tvar od hebrejského slova ‚berakah‘ (požehnanie).

³⁰ KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 16-30.

³¹ MILLGRAM, Abraham Ezra. *Jewish worship*. [1st ed.]. Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1971, s. 290.

³² DI SANTE, Carmine. *Židovská modlitba: k počátkům křesťanské liturgie*. Praha: Oikoymenh, 1995, s. 154.

³³ KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 41.

³⁴ Hebrejský názov modlitby po jedle, ktorá sa prednášala nad kalichom požehnaní je ‚Birkat ha-mazon‘. Podľa: DI SANTE, *Židovská modlitba*, s. 155.

³⁵ KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 42.

na konci hostiny je členitejšie, zložené z viacerých ‚berachot‘.³⁶ „Modlitba po jedle [hebrejsky Birkat ha-mazon] sa konkrétne skladala z dialogického volania k chvále, po ktorom modlitba pokračovala v zostave troch ‚berachot‘: dobrorečenia, vďakyvzdania a prosby.“³⁷ Takúto štruktúru, tvorenú z úvodného dialógu a troch požehnaní, mala židovská modlitba po jedle pravdepodobne v Ježišovej dobe.³⁸ Tieto žehnajúce modlitby pri jedle sa modlieval aj Ježiš Kristus a tú najslávnejšiu, použitú pri poslednej večeri so svojimi učeníkmi, implicitne zaznamenali aj synoptici v evanjeliách.³⁹ Ježišove slová (modlitbu) pri poslednej večeri je však pravdepodobne treba pokladať za súčasť tradičnej pesachovej večere⁴⁰, ale to nič nemení na štruktúre modlitby (požehnaní) po jedle Birkat ha-mazon, ktorá je kľúčová pre vznik a vývoj eucharistickej modlitby v kresťanstve. Na tomto mieste je však ešte vhodné povedať, že Ježišove slová nad chlebom a vínom nie sú jediným príkladom židovskej modlitby, ale naprieč Novým zákonom je ich v Ježišovom podaní zaznamenaných viac a v rôznych situáciách, nielen pri jedle.⁴¹

2.3 Eucharistická modlitba v dobe apoštola Pavla

Je dobre známe, že prví kresťania sa po Ježišovom pôsobení na zemi zhromažďovali v chráme a po domoch (v domácnostiach kresťanov), kde spolu ‚lámali chlieb‘ (Sk 2,46).⁴² Ako rozumieť fráze ‚lámali chlieb‘ vysvetľuje P. Filipi tak, že tento výraz má pôvod v židovskom svete a jednoducho znamená ‚zahájiť jedlo‘⁴³ po príklade židovských hostín, ako bolo zmienené vyššie. Z toho je zrejmé, že pre prvých kresťanov malo spoločenstvo stolu po vzore židovskej berakah a Ježišovho stolovania s hriešnikmi

---

³⁶ PAHL, *Liturgie Večere Páně*, s. 200.

³⁷ Tamtiež, s. 200.

³⁸ KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 44.

³⁹ DI SANTE, *Židovská modlitba*, s. 22.

⁴⁰ Pesachom „sa slávi udalosť, ktorá tvorí základ židovskej histórie a spirituality, totiž koniec otroctva a počiatok slobody.“ In: DI SANTE, *Židovská modlitba*, s. 156.

⁴¹ DI SANTE, *Židovská modlitba*, s. 23.

⁴² FILIPI, *Pozvání k oslavě*, s. 50.

klúčový význam.⁴⁴ Nebola to však ešte Večera Pánova v dnešnom zmysle slova. „Zhromaždenia kresťanov mali totiž formu domáceho večerného jedla, po ktorom pravdepodobne nasledovala ‚bohoslužba slova‘, vykazujúca prvky antického sympózia.“⁴⁵ Z doby apoštolov sú na základe biblickej zvesti preukázané 4 prvky kresťanského spoločenstva:

- a) zvestovateľský (učenie apoštolov)
- b) koinónický (boli spolu)
- c) eucharistický (‚lámali chlieb‘ = fráza pre Večeru Pánovu)
- d) modlitebný⁴⁶

Z Pavlových spisov sa o priebehu Večere Pánovej najviac dozvedáme z prvého Pavlovho listu do Korintu. F. Kunetka celý Pavlov text o Večeri Pánovej v 1Kor 11,17-34 konštruuje takýmto spôsobom:

- a) úvod: 11,17-19
- b) nezrovnalosti: 11,20-22
- c) tradícia (slová ustanovenia): 11,23-25.26
- d) napomenutie: 11,27-34⁴⁷

Z Kunetkovho výskumu o eucharistii v Pavlovej dobe vyplýva, že „mnohé zhromaždenia kresťanského spoločenstva boli zahájené obradom lámania chleba a potom nasledovalo spoločné jedlo, ktoré bolo ukončené obradom kalicha požehnaní

---

⁴³ FILIPI, *Hostina chudých*, s. 10.

⁴⁴ FILIPI, *Pozváni k oslavě*, s. 50-51.

⁴⁵ KUNETKA, František. *Eucharistie v křesťanské antice*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004, s. 24.

⁴⁶ FILIPI, *Pozváni k oslavě*, s. 50.

⁴⁷ KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 25.

[dobrorečenia]⁴⁸ (1Kor 10,16).⁴⁹ Toto poradie: ritus chleba, jedlo a ritus kalicha totiž odpovedá Pavlom citovaným alebo aspoň čiastočne citovaným⁵⁰ slovám ustanovenia z 1Kor 11,23-25.⁵¹ Kalich požehnania alebo dobrorečenia súvisel dosť pravdepodobne s konkrétnym kalichom, nad ktorým sa po ukončení spoločného stolovania prednášala modlitba po jedle.⁵² Filipi tiež dodáva, že ‚lámanie chleba‘ [Večeru Pánovu prvých kresťanov] mohlo pravdepodobne sprevádzať chválorečenie i doxológia a v korintskom prostredí snád' aj glosolália [hovorenie jazykmi].⁵³

Smrť a zmŕtvychvstanie Ježiša Krista sa pre Pavla v jeho teológii stali centrálnymi udalosťami. Preto keď Pavol predáva tradíciu slov ustanovenia v liste Korintským, chápe Ježišovu poslednú večeru ‚staurologicky‘ [so zameraním na Kristov kríž].⁵⁴ Paradoxom je, že Pavol známy svojou výbornou znalosťou Starého zákona, ‚sa nestal prenášaťom slov pozemského Ježiša ani rozprávaní o ňom.⁵⁵ Pavol sa vo svojich listoch nepokúša presne citovať historické Ježišove slová, aj keď mu určite boli známe základné kresťanské tradície (v tej dobe ešte neboli písomne kodifikované), ktoré utvárali život prvých kresťanských spoločenstiev.⁵⁶ ‚Z Pavlových listov je totiž zrejmé, že poznal tradície Ježišovho učenia, pašijový príbeh s poslednou večerou a tradície zmŕtvychvstania, ale rozhodne sa necítil byť povinný ani povolaný, aby dbal na ich presné znenie, ale aplikoval ich voľne (až na niekoľko malých výnimiek, ako je práve tradícia Večere Pánovej, pretože slová ustanovenia už prezentovali ucelenejšiu liturgickú tradíciu a prináležali ku kérygme, teda ku kresťanskej zvesti).⁵⁷ Presné

---

⁴⁸ Podľa: ROHÁČEK, Jozef. *Svätá Biblia*. Slovenská biblická spoločnosť, 2005, s. 234.

⁴⁹ KUNETKA, *Eucharistie v kresťanskej antice*, s. 31.

⁵⁰ RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svet*. Praha: Karolinum, 2014, s. 156.

⁵¹ KUNETKA, *Eucharistie v kresťanskej antice*, s. 28.

⁵² Tamtiež, s. 37.

⁵³ FILIPI, *Pozváni k oslavě*, s. 51.

⁵⁴ KUNETKA, *Eucharistie v kresťanskej antice*, s. 41.

⁵⁵ RYŠKOVÁ, *Pavel z Tarsu a jeho svet*, s. 153.

⁵⁶ Tamtiež, s. 151.

⁵⁷ Tamtiež, s. 152 a 156.

historické zachytenie Ježišových slov pri poslednej večeri je teda aj napriek Pavlom predanej tradícii slov ustanovenia, ktorá je považovaná za najstaršiu, pravdepodobne nemožné.⁵⁸ Jeden z dôvodov prečo Pavol nelipol na doslovnom znení Ježišových výrokov, je podľa Ryškovej Pavlovo očakávanie parúzie a s ňou spojený entuziazmus, že „Ježiš Kristus nie je minulosťou, ale živou prítomnosťou, ktorá do ľudských životov zasahuje tu a teraz“.⁵⁹

Z toho čo bolo povedané je teda zrejmé, že kresťania v dobe apoštola Pavla určite nepoužívali nejaký ucelený text eucharistickej modlitby a nemáme ani zmienky o tom, že by nejaký text eucharistickej modlitby tej doby vôbec existoval. Je však viac než samozrejmé, že ranokresťanská liturgia Večere Pánovej bola úzko spätá s židovstvom a jeho žehnajúcimi modlitbami pri jedle, ktoré sa postupne transformovali a nadobúdali charakter súčasných eucharistických modlitieb. Hlavným verbálnym prvkom, ktorý sprevádzal kresťanské lámanie chleba, boli tradované Ježišove slová ustanovenia, ktoré uvádza apoštol Pavol, ale aj traja synoptickí evanjelisti. Ďalším verbálnym prvkom pri Večeri Pánovej, prevádzanej prvými kresťanmi, je tiež nepochybne anamnéza, teda pripomenutie si Ježišovho spásneho diela. Príklad takejto anamnézy je podľa môjho názoru pekne zachytený u Lk 24,13-35 (tab.1), kde sa popisuje prvé slávenie Večere Pánovej. V širšom zmysle slova teda ‚eucharistickú modlitbu‘ Pavlovej doby, okrem zo židovstva prevzatého požehnanie a vďakyvdania pri jedle, tvorili slová ustanovenia a anamnéza zameraná na Ježišovo spasiteľské dielo.

Tabuľka 1 Lk 24, 13-35 – Text vykazujúci anamnetický prvok pred lámaním chleba

<p>¹³A hľa, dvaja z nich išli toho istého dňa do mestečka, vzdialeného šesťdesiat honov od Jeruzalema, ktoré sa volá Emaus. ¹⁴A tí sa zhovárali medzi sebou o všetkom tom, čo sa udialo. ¹⁵A stalo sa v tom, keď sa tak zhovárali a spolu sa navzájom dopytovali, že i sám Ježiš sa priblížil a išiel s nimi. ¹⁶Ale ich oči boli držané, aby ho nepoznali. ¹⁷A povedal im: Aké sú to veci, o ktorých idúci rozjímate medzi sebou a ste smutní? ¹⁸A jeden z nich, ktorému bolo meno Kleofáš, odpovedal a riekol mu: Či ty jediný pohostíš</p>
--

---

⁵⁸ KUNETKA, *Eucharistie v kresťanskej anticke*, s. 44.

⁵⁹ RYŠKOVÁ, *Pavel z Tarsu a jeho svet.*, s. 152.

v Jeruzaleme, ktorý si nezvedel, čo sa v ňom stalo po tieto dni? ¹⁹A on im povedal: A čože?

[Anamnetické rozprávanie učeníkov o veľkonočnej udalosti]⁶⁰

A oni mu povedali čo sa stalo s Ježišom Nazaretským, ktorý bol muž prorok, mocný v skutku i v slove pred Bohom a pred všetkým ľuďom, ²⁰a ako ho vydali najvyšší kňazi a naše kniežatá, aby bol odsúdený na smrť a ukrižovali ho. ²¹A my sme sa nádejali, že on je ten, ktorý ide vykúpiť Izrael. No tomu všetkému je toto už tretí deň, ako sa to stalo. ²²Ale i z nás niektoré ženy, ktoré boli za svitu pri hrobe, naplnili nás úžasom,²³ktoré nenájduce jeho telo prišli a hovorili, že aj videnie anjelov videli, ktorí vraj hovoria, že žije. ²⁴Potom odišli niektorí z našich k hrobu a našli všetko tak, ako aj tie ženy povedali, ale jeho nevideli.

[Anamnetické rozprávanie Ježišovo o príchode Mesiáša s prihliadnutím k písmam]

²⁵A on im povedal: Ó nezmyselní a oneskorení srdcom veriť všetkému tomu, čo hovorili proroci! ²⁶Či to azda nemusel trpieť Kristus a tak vojsť do svojej slávy? ²⁷A započnúc od Mojžiša a od všetkých prorokov vykladal im, čo kde vo všetkých písmach je napísané o ňom.

²⁸A tak sa priblížili k mestečku, do ktorého išli a on sa robil tak, že pôjde ďalej. ²⁹Ale oni ho prinútili hovoriac: Zostaň s nami, lebo sa zvečerieva a deň sa už nachýlil! A tak vošiel, aby zostal s nimi.

[Lámanie chleba]

³⁰A stalo sa, keď si sadol s nimi za stôl, že vzal chlieb a dobrorečil a lámal a podával im. ³¹A v tom sa otvorili ich oči a poznali ho a on od nich zmizol.

³²Vtedy povedali jeden druhému: Či nehorelo v nás naše srdce, keď nám hovoril na ceste a keď nám otváral písma? ³³A vstali v tú istú hodinu a navrátili sa do Jeruzalema. A našli zhromaždených tých jedenástich aj tých, ktorí boli s nimi, ³⁴ktorí hovorili, že Pán skutočne vstal a že sa ukázal Šimonovi. ³⁵A oni zase rozprávali, čo zakúsili na ceste a ako ho poznali pri lámaní chleba.

---

⁶⁰ V hranatých zátvorkách uvádzam svoje vlastné vsuvky a takýmto spôsobom pokračujem aj v celej práci.

2.4 Eucharistická modlitba v Didaché (Učenie dvanástich apoštolov)

Prechodné vývojové štádium eucharistickej modlitby, nasledujúce po pôsobení Ježiša a apoštolov, nachádzame v eucharistických textoch spisu Didaché (Učenie dvanástich apoštolov), ktorého vznik sa datuje približne na obdobie v rozmedzí okolo konca 1. storočia a polovice 2. storočia.⁶¹ Texty spisu Didaché sú považované za najstarší cirkevný poriadok.⁶² Eucharistické texty, ktoré sú zaznamenané v 9. a 10. kapitole Didaché,⁶³ sú „formálne židovskými žehnaniami, ale obsahovo sú celkom kresťanské.“⁶⁴ „Deviata kapitola Didaché obsahuje dve modlitby, z ktorých jedna sa prednáša nad kalichom a druhá pri obrade lámania chleba.“⁶⁵ Pozoruhodné je, že v Didaché pri eucharistickej slávnosti, nachádzame poradie kalich-chlieb a nie chlieb-kalich, ako je to v kresťanstve bežne zaužívané. Podľa F. KUNETKY má takéto poradie súvislosť so židovskou hostinou, konkrétne s obradom zvaným „kiduš“⁶⁶, „ktorým sa v piatok večer zahajovalo prvé sobotné jedlo.“⁶⁷ Formulácia 1. verša 10. kapitoly („Po nasýtení takto vzdávajú vd'aky“) naznačuje, že medzi modlitbami nad kalichom a nad chlebom v 9. kapitole a modlitbami po jedle, ktoré mali charakter vd'akyvzdania i prosby v 10. kapitole, bolo logicky umiestnené spoločné jedlo.⁶⁸ „Desiata kapitola Didaché je napísaná podľa vzoru židovského požehnania (modlitby) po jedlách Birkat ha-mazon, ale prepracovaná a prispôsobená kresťanskému používaniu.“⁶⁹ Na spise Didaché je zaujímavé to, že motív vd'akyvzdania, podobne ako pri židovských

---

⁶¹ BONAVENTURA, Zdeněk Bouše. *Eucharistická modlitba a stolování*. Teologické texty 4 (49*) r. 5, 1994, s. 117, *Spisy apoštolských otců*. 3., rev. vyd. Přeložili VARCL Ladislav, DRÁPAL Dan, SOKOL Jan. Praha: Kalich, 2004, s. 11-14.

⁶² SENN, Frank C. *Christian liturgy: Catholic and evangelical*. Minneapolis, MN: Fortress Press, 1997, s. 62.

⁶³ *Spisy apoštolských otců*. 3., rev. vyd. Přeložili VARCL Ladislav, DRÁPAL Dan, SOKOL Jan. Praha: Kalich, 2004, s. 19-20 a *Didaché: učení Páně skrze Dvanáct apoštolů národům*. Přeložil DRDA, Vratislav Antonij. Nekanonické knihy Nového Zákona. Hostinné: Stauros, 1994, s. 12-13.

⁶⁴ BONAVENTURA, *Eucharistická modlitba a stolování*, s. 117.

⁶⁵ KUNETKA, František. Modlitby k eucharistii v Didaché. Teologická reflexe I (1995), s. 130.

⁶⁶ Kiduš je zahajujúci obrad sobotňajšieho sabatu v judaizme, ktorý je zložený z požehnania nad vínom a z požehnania k zasväteniu sabatu. Podľa: KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 137.

⁶⁷ KUNETKA, Modlitby k eucharistii v Didaché, s. 130.

⁶⁸ Tamtiež, s. 132.

⁶⁹ SENN, *Christian liturgy: Catholic and evangelical*, s. 65.

hostinách, prestupuje celé eucharistické slávenie.⁷⁰ Celou 9. a 10. kapitolou Didaché je prestúpený aj doxologický motív. Zaujímavosti v texte predstavuje napr. verš 5 v 9. kapitole, kde je napísané, že eucharistiu môžu prijímať len pokrstení alebo verš 7 v 10. kapitole, ktorý je redakčnou vsuvkou autora Didaché a potvrdzuje, že v oblasti v ktorej text vznikol stále žila „charizmatická služba prorokov.“⁷¹ V 6. verši 10. kapitoly taktiež môžeme vidieť, že sú v ňom obsiahnuté „krátke k sebe priradené vety, ktoré majú formu kultických aklamácií a extatických zvolaní, ako to bolo obvyklé v prvokresťanskej bohoslužbe.“⁷² V Didaché sa však ešte neuvádza svedecká formula ustanovenia Večere Pánovej.⁷³

Tabuľka 2 Texty k eucharistii v 9. a 10. kapitole spisu Didaché podľa prekladu katolíckeho kňaza Jozefa Sošky⁷⁴

IX.

1. Čo sa týka Eucharistie, takto vzdávajte vd'aky:

2. Najprv nad kalichom:

„Vzdávame ti vd'aky, Otče náš, za svätú vínnu révu tvojho služobníka Dávida, ktorú si nám zjavil skrze Ježiša, tvojho služobníka. Tebe sláva naveky.“

3. Nad rozlomeným chlebom: „Vzdávame ti vd'aky, Otče náš, za život a poznanie, ktoré si nám zjavil skrze Ježiša, tvojho služobníka. Tebe sláva naveky.

4. Ako sa tento rozlomený chlieb, ktorý bol rozptýlený ponad vrchmi, a pozbierajúc sa stal jedno, tak nech sa aj tvoja Cirkev zhromaždí z končín zeme do tvojho kráľovstva.

Lebo tvoja je sláva a moc skrze Ježiša Krista naveky.“

5. Nech však nikto neje ani nepije z vašej Eucharistie, iba tí, čo boli pokrstení v mene Pánovom. Lebo aj o tomto Pán povedal: „Nedávajte svätú (vec) psom!“

---

⁷⁰ PAHL, *Liturgie Večere Páně*, s. 201.

⁷¹ KUNETKA, *Modlitby k eucharistii v Didaché*, s. 134.

⁷² Tamtiež, s. 134.

⁷³ SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1985, s. 18.

⁷⁴ SOŠKA, Jozef. *Didaché – Učenie dvanástich apoštolov národom* (preklad), Modlitba.sk [online], 2002 [cit. 11.04.2019]. Dostupné z: <http://modlitba.sk/?p=9054>

X.

1. Po nasýtení takto vzdávajte vd'aky:

2. „Vzdávame ti vd'aky, svätý Otče, za tvoje sväté meno, ktorým prebývaš v našich srdciach, aj za poznanie a vieru i nesmrteľnosť, ktorú si nám zjavil skrze Ježiša, tvojho služobníka. Tebe nech sa vzdáva sláva naveky.

3. Ty, všemohúci Vládca, si stvoril všetko kvôli svojmu menu, ľudom si dal do užívania pokrm aj nápoj, aby ti vzdávali vd'aky. Nám však milostivo uštedri duchovný pokrm a nápoj, ako aj večný život skrze Ježiša, tvojho služobníka.

4. Za všetko ti vzdávame vd'aky, pretože si mocný. Tebe sláva naveky.

5. Spomeň si, Pane, na svoju Cirkev, ochráň ju pred každým zlom a zdokonaľ ju vo svojej láske, a tú, ktorú si sám posvätil, zhromaždi od štyroch vetrov do svojho kráľovstva, ktoré si jej pripravil. Lebo tvoja je moc a sláva naveky.

6. Nech vstúpi milosť a tento svet nech sa pomínie. Hosanna Bohu Dávidovmu. Ak je niekto svätý, nech vstúpi. Ak však niekto nie je, nech koná pokánie. Maranatha. Amen.“

7. Prorokov však nechajte vzdávať vd'aky, koľko chcú.

2.5 Eucharistická modlitba v texte Apológia I od Justina Martyra

Významným dokumentom, pojednávajúcim o eucharistickom slávení a obsahujúcim aj indicie k eucharistickej modlitbe, je dielo Apológia I z rokov 150-155 [konkrétne kapitoly 65-67]⁷⁵, ktorého autorom bol filozof a teológ Justin Martyr, pôvodom pravdepodobne zo Samárie.⁷⁶ Eucharistia bola podľa tohto dokumentu

---

⁷⁵ SUŠIL, František. *Spisy svatých otcův apoštolských a Justina mučenika*. Vyd. 3., opr. a rozhoj. V Praze: Dědictví sv. Prokopa, 1874, s. 293-294.

⁷⁶ THOMPSON, Bard. *Liturgies of the Western church*. Philadelphia: Fortress Press, 1961, s. 3. KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 163-164.

zahájená tzv. svätým bozkom⁷⁷, ktorým si veriaci prejavovali zmierenie medzi sebou navzájom a bratskú lásku.⁷⁸ Po svätom bozku nasledovala prezentácia chleba a vína,⁷⁹ elementy boli donesené k stolu, nad ktorým sa mala konať eucharistia.⁸⁰ Potom nasledovala eucharistická modlitba, ktorá bola v tej dobe improvizovaná a inšpirovaná tradovanou schémou a prednášal ju biskup u ktorého sa samozrejme predpokladalo charizmatické nadanie.⁸¹ Justin vo svojej Apológii I v 65. kapitole zmieňuje, že biskup pri eucharistickej modlitbe „vzdáva chválu a slávu Otcovi všetkého [všetkých] skrze meno Syna i Ducha Svätého a koná obširne vďakyvzdania.“⁸² Na tom mieste ešte čítame, že biskup prednášal aj prosby a ľud sa do modlitby na záver pripájal aklamáciou ‚Amen‘. To znamená, že eucharistická modlitba tej doby obsahovala jednak anamnetickú časť, ktorá mala charakter chvály a v ktorej sa ďakovalo Bohu skrze Syna a Ducha Svätého za jeho činy a jednak časť epikletickú, ktorá mala prosebný charakter. Okrem toho sa je možné na základe 66. kapitoly Apológie I domnievať, že modlitba mohla zahrňovať recitáciu slov ustanovenia Večere Pánovej podľa evanjelií.⁸³ Po eucharistickej modlitbe nasledovala distribúcia a prijatie eucharistických darov ľuďom.⁸⁴ Distribúciu podľa Justinovho popisu vykonávali diakoni resp. jahni, ktorí donášali eucharistiu aj neprítomným kresťanom.⁸⁵ Justinova zmienka o tejto veci podľa Kunetky „svedčí o jednote a prepojenosti členov cirkevnej obce.“⁸⁶ Zaujímavosťou na Justinovom texte Apológie I a konkrétne na kapitolách 65-67 je, že na rozdiel od spisu Didaché, v ktorom ešte máme zmienku o spoločnom jedle veriacich, umiestnenom

---

⁷⁷ MUNIER, Charles. *Justin. Apologie pour les chrétiens*. Paris: Cerf, 2006, s. 302-303.

⁷⁸ THOMPSON, *Liturgies of the Western church*, s. 5.

⁷⁹ SENN, *Christian liturgy: Catholic and evangelical*, s. 76.

⁸⁰ THOMPSON, *Liturgies of the Western church*, s. 5.

⁸¹ SALAJKA, *Křesťanská bohoslužba*, s. 18.

⁸² SUŠIL, *Spisy svatých otců apoštolských a Justina mučenika*, s. 293.

⁸³ THOMPSON, *Liturgies of the Western church*, s. 6.

⁸⁴ SENN, *Christian liturgy: Catholic and evangelical*, s. 76.

⁸⁵ MUNIER, *Justin. Apologie pour les chrétiens*, s. 304-305 a 310-311.

⁸⁶ KUNETKA, *Eucharistie v křesťanské antice*, s. 167.

medzi modlitbou nad chlebom a modlitbou nad vínom, v Justinovom texte o eucharistii toto spoločné jedlo, známe z židovského prostredia, už chýba.⁸⁷

2.6 Eucharistická modlitba Hippolyta Rímskeho

Jeden z najstarších textov eucharistickej modlitby ako takej, nachádzame v 4. kapitole spisu *Apostolické paradosis (Traditio apostolica)*⁸⁸, ktorého autorstvo je pripisované Hippolytovi Rímskemu.⁸⁹ Text tejto modlitby vznikol približne okolo roku 210-215 a stal sa východiskovým pre vývoj eucharistickej modlitby v cirkvi západného obradu.⁹⁰ V texte modlitby je viditeľný vplyv helénistickej tradície z oblasti kresťanov z pohanstva, z oblastí v ktorých pôsobil apoštol Pavol.⁹¹ Podľa niektorých bádateľov sú však v modlitbe viditeľné aj prvky židovsko-kresťanskej modlitby s tým rozdielom, že už neobsahuje trojčlennú štruktúru berakah⁹², ako to bolo popísané vyššie. Trojčlenná štruktúra berakah je v Hippolytovom texte modlitby „pri sústredení na motív vďakyvzdania transformovaná do dvojdielnej formy, a totiž do veľkej anamnézy [rozpamätanie alebo pripomenutie] Krista s pripojenou prosbou (epikléza).“⁹³ Do anamnézy sú po spôsobe embolizmu⁹⁴ pripojené slová o ustanovení Večere Pánovej.⁹⁵ Hippolytova eucharistická modlitba sa začína úvodným dialógom, ktorý je výzvou k vďakyvzdaniu a končí doxológiou.⁹⁶ Dôležité je taktiež poznamenať, že tieto modlitebné texty z apoštolských tradícií nemali slúžiť k doslovnému opakovaniu, ale

---

⁸⁷ KUNETKA, *Eucharistie v kresťanskej antice*, s. 168.

⁸⁸ HIPPOLYTOS. *Apoštolská tradície*. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2000, s. 20-21.

⁸⁹ FILIPI, *Pozváni k oslavě*, s. 217.

⁹⁰ Tamtiež, s. 217.

⁹¹ KUNETKA, *Eucharistie v kresťanskej antice*, s. 172-173.

⁹² PAHL, *Liturgie Večere Páně*, s. 201.

⁹³ Tamtiež, s. 201.

⁹⁴ „Embolizmus je z hľadiska kresťanskej liturgie vsuvka alebo modlitba, ktorá zdôrazňuje niektorú udalosť z dejín spásy, alebo je ním podporený a rozšírený text prosieb. Môže byť umiestnený teda v anamnetickej aj epikletickej časti textu eucharistickej modlitby.“ In: KUNETKA, *Židovské kořeny křesťanské anafory*, s. 31.

⁹⁵ PAHL, *Liturgie Večere Páně*, s. 201.

⁹⁶ FILIPI, *Pozváni k oslavě*, s. 218.

mali mať skôr funkciu modelovej modlitby.⁹⁷ Hippolytova eucharistická modlitba mala veľký vplyv na vznik a vývoj liturgických rituálov v cirkvách západného i východného obradu. V Hippolytovej modlitbe má základ aj v súčasnosti najčastejšie používaná 2. eucharistická modlitba katolíckej cirkvi, zaznamenaná v Rímskom misáli.⁹⁸ Hippolytova eucharistická modlitba vo všeobecnosti patrí aj k najznámejším a najužívanejším v ekuméne.⁹⁹

Originál Hippolytovej eucharistickej modlitby, ktorý bol napísaný v gréčtine sa nezachoval, ale sú známe iné preklady a úpravy tohto textu, z ktorých najstaršia je latinská verzia.¹⁰⁰ Z dôvodu jej dôležitosti a vzorového príkladu pre vývoj iných eucharistických modlitieb ju preto uvádzam v tabuľke nižšie v jej latinskom znení a vo vlastnom pracovnom preklade.

Tabuľka 3 Eucharistická modlitba Hippolyta Rímskeho

Latinské znenie¹⁰¹ Hippolytovej eucharistickej modlitby	Pracovný preklad autorky tejto práce z latinčiny do slovenčiny¹⁰²
Dominus vobiscum. Et cum spiritu tuo.	[Úvodný dialóg] Biskup: Pán s vami. Ľud: I s duchom tvojím.

⁹⁷ BRADSHAW, *The new Westminster dictionary of liturgy and worship*, s. 195, PAHL, *Liturgie Večere Páně*, s. 202.

⁹⁸ *Rímsky misál*; obnovený podľa rozhodnutia druhého Vatikánskeho koncilu, uvedený do platnosti pápežom Pavlom VI. Typis Vaticanis, Rím, 2001, s. 561-566.

⁹⁹ PAHL, *Liturgie Večere Páně*, s. 202.

¹⁰⁰ FILIPI, *Hostina chudých*, s. 127.

¹⁰¹ HÄNGGI, Anton; PAHL, Irmgard. *Præx eucharistica: textus e variis liturgiis antiquioribus selecti*. Fribourg: Éditions universitaires, 1968, s. 80-81.

¹⁰² Preklad som vypracovala samostatne s pomocou slovníka: ŠPAŇÁR, Július a HRABOVSKÝ, Jozef. *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. 4. vydanie. Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, 1987, učebnice latinčiny: PŘECECHTĚLOVÁ, Milena. *Latina nejen pro teology*. 2. vyd. Praha: Zdenka Barcalová, 2009 a s přihliadnutím k už zhotoveným prekladom v angličtine: BRADSHAW, Paul F., JOHNSON Maxwell E., PHILLIPS, L. Edward a ATTRIDGE Harold W. *The apostolic tradition: a commentary*, Minneapolis, MN: Fortress Press, 2002, s. 38 a 40 a v češtine: FILIPI, *Hostina chudých*, s. 127-128.

<p>Sursum corda. Habemus ad Dominum. Gratias agamus Domino. Dignum et iustum est.</p> <p>Gratias tibi referimus, Deus, per dilectum puerum tuum Iesum Christum, quem in ultimis temporibus misisti nobis salvatorem et redemptorem et angelum voluntatis tuae, qui est Verbum tuum inseparabile, per quem omnia fecisti, et «cum» beneplacitum tibi fuit, misisti de caelo in matricem virginis; quique, in utero habitus, incarnatus est et Filius tibi ostensus est, ex Spiritu sancto et virgine natus. Qui voluntatem tuam complens et populum sanctum tibi acquirens, extendit manus, cum pateretur, ut a passione liberaret eos qui in te crediderunt. Qui cumque traderetur voluntariae passioni, ut mortem solvat et vincula diaboli dirumpat, et infernum calcet et iustos illuminet, et terminum figat et resurrectionem manifestet</p> <p>accipiens panem, gratias tibi agens dixit: Accipite, manducate, hoc est corpus meum quod pro vobis confringetur. Similiter et calicem dicens: Hic est sanguis meus, qui pro vobis effunditur.</p>	<p>B: Pozdvihnite srdcia. L: Máme ich pozdvihnuté k Pánovi. B: Vďaky vzdávajme Pánovi. L: Je to dôstojné a spravodlivé.</p> <p>[Prefácia]</p> <p>B: Vzdávame ti vďaku, Bože, skrze tvojho milého Syna Ježiša Krista, ktorého si v posledných časoch poslal, aby bol našim spasiteľom a vykupiteľom a ohlasovateľom tvojej vôle, ktorý je tvoje Slovo, [od teba] neoddeliteľné; skrze ktorého si stvoril všetko [všetky veci]; a keď sa ti zaľúbilo, zoslal si [ho] z neba do života panny; ktorý [bol] v lone nesený, bol vtelený [prijal telo] a ukázal, že je tvoj Syn, narodený z Ducha svätého a z panny. On naplnil tvoju vôľu, získal pre teba svätý ľud; keď trpel, rozopäl ruky, aby vyslobodil z trápenia tých, ktorí v teba uverili. A keď bol vydávaný k dobrovoľnému utrpeniu, aby zmaril smrť, roztrhal diablove putá, pošliapal peklo, spravodlivých osvietil, aby určil koniec [tohto veku] a zjavil vzkriesenie</p> <p>[Slová ustanovenia]</p> <p>B: vezmúc chlieb, vzdávajúc ti vďaku, povedal: Vezmite, jedzte, to je moje telo, ktoré bude za vás lámané. Podobne [vzal] i kalich povediac: Toto je moja krv, ktorá sa za vás vylieva. Kedykoľvek to činíte,</p>
---	--

<p>Quando hoc facitis, meam commemorationem facitis.</p> <p>Memores igitur mortis et resurrectionis eius, offerimus tibi panem et calicem, gratias tibi agentes, quia nos dignos habuisti adstare coram te et tibi ministrare.</p> <p>Et petimus, ut mittas Spiritum tuum sanctum in oblationem sanctae Ecclesiae; in unum congregans, des omnibus qui percipiunt <de> sanctis in repletionem Spiritus sancti, ad confirmationem fidei in veritate, ut te laudemus et glorificemus per puerum tuum Iesum Christum,</p> <p>per quem tibi gloria et honor Patri et Filio cum sancto Spiritu in sancta Ecclesia tua et nunc et in saecula saeculorum.</p> <p>Amen.</p>	<p>činite to na moju pamiatku.</p> <p>[Anamnéza]</p> <p>B: Pamätliví teda jeho smrti a vzkriesenia [na jeho smrť a vzkriesenie], prinášame ti chlieb a kalich, vzdávajúc ti vďaku, pretože si nás mal za hodných postaviť sa pred tvoju tvár a slúžiť ti.</p> <p>[Epikléza]</p> <p>B: A prosíme, aby si zoslal svojho svätého Ducha na obeť svätej cirkvi v jedno [spolu] zhromaždenej, daj všetkých, ktorí prijímajú zo sviatostí [svätých darov] do náplne [naplnenosti] Svätého Ducha, k potvrdeniu viery v pravde, a aby sme ťa chválili a oslavovali skrze tvojho Syna Ježiša Krista,</p> <p>[Doxológia]</p> <p>B: skrze ktorého tebe sláva a česť, Otcu i Synu s Duchom Svätým, v tvojej svätej cirkvi i teraz i na veky vekov.</p> <p>Ľ: Amen.</p>
---	--

2.7 Pokus o vymedzenie hlavných prvkov eucharistickej modlitby

Ako už bolo povedané vyššie, Hippolytova eucharistická modlitba sa stala akýmsi vzorom alebo modelom pre vznik a vývoj eucharistických modlitieb v kresťanských cirkvách. Môže preto svojou štruktúrou i obsahom poskytnúť určitú orientáciu aj pre súčasnú prax protestantských cirkví v zavádzaní a formulovaní eucharistickej modlitby či jej alternatívnych foriem (modlitby k Večeri Pánovej, modlitby k prijímaniu atď.). Je však potrebné zmieniť, že Hippolytova eucharistická modlitba ešte zďaleka neobsahuje všetky prvky a časti, ktoré sú dnes do eucharistických modlitieb súčasných cirkví bežne zakomponované.

Už ale na príklade Hippolytovej eucharistickej modlitby si je možné všimnúť základné prvky, ktoré by eucharistická modlitba mala obsahovať, pretože tieto prvky sú jednak späté s biblickou zvesťou a majú teda veľkú historickú hodnotu a jednak vyjadrujú mnoho teologických aspektov. Hippolytova modlitba poukazuje na to, že eucharistická modlitba by mala byť koncipovaná trinitárne. Konkrétne v jej znení „je adresátom Otec, ku ktorému sa však obraciame skrze Syna v Duchu Svätom.“¹⁰³ Modlitbu prednáša len predsedajúci kňaz, ale celé zhromaždené spoločenstvo sa sústreďí na kňazove slová a modlitbu v duchu prednáša spolu s ním.¹⁰⁴ Eucharistická modlitba sa najčastejšie začína úvodným dialógom (resp. úvodný dialóg modlitbe predchádza), ktorý je pravdepodobne inšpirovaný biblickým citátom z Pl 3,41: „Pozdvihnime i svoje srdce s rukami k silnému Bohu v nebesiach!“¹⁰⁵ V úvodnom dialógu ide o to, že „účastníci Večere Pánovej majú v tej chvíli odhliadnuť od svetských záležitostí a pozemských starostí“, pretože „pozemská cirkev slávi pamiatku vykúpenia, s pohľadom k víťaznému Kristu“, ku ktorému smeruje viera a úcta cirkevného zhromaždenia.¹⁰⁶ Výzva k spoločnému vďakyvzdaniu, rovnako ako aj dialogická forma

---

¹⁰³ KUNETKA, František. *Úvod do liturgie svätosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001, s. 223.

¹⁰⁴ RICHTER, Klemens. *Liturgie a život: smysl liturgie, mše, církevní svátky, svátostná znamení*. Vyd. 2., rozš. Praha: Vyšehrad, 2003, s. 91.

¹⁰⁵ Podľa: ROHÁČEK, *Svätá Biblia*, s. 978.

¹⁰⁶ FILIPI, *Pozvání k oslavě*, s. 218.

úvodu boli prevzaté a inšpirované židovskými ‚berachot‘.¹⁰⁷ Po výzve k vďakyvzdaniu nasleduje tzv. prefácia (úvodný prehovor), ktorá môže byť kratšia alebo dlhšia a súvisí s udalosťami spásy.¹⁰⁸ Prefácia je akosi úvodnou súčasťou anamnetickej časti eucharistickej modlitby. V niektorých eucharistických modlitbách je po prefácii vložený tzv. Sanktus, teda „spoločná recitácia či spev slov z nebeskej scény povolania proroka Izaiáša“¹⁰⁹ (Iz 6,3: „Svätý, svätý, svätý Hospodin zástupov, celá zem je plná jeho slávy.“). Tento prvok sa však do eucharistickej modlitby začal zavádzať až od 4. storočia.¹¹⁰ Niektoré liturgické poriadky zahŕňajú do eucharistie aj iné hymny či recitované aklamácie ľudu. „Veľmi často sú pridávané do eucharistických poriadkov napr. slová hymnu Benedictus¹¹¹, ktoré znejú: ‚Hosana na výsostiach! Požehnaný je ten, ktorý prichádza v mene Pánovom. Hosana na výsostiach!‘“¹¹²

Každá eucharistická modlitba ale určite obsahuje dve hlavné časti a to anamnetickú a epikletickú.¹¹³ Anamnetická časť, tzv. „anamnéza (z gréčtiny ‚anamnésis‘= pripomienka) je pripomenutím Božích činov spásy v dejinách“ a konkrétne v kresťanskej eucharistii si v nej pripomíname to, čo Boh koná pre človeka prostredníctvom Ježiša Krista.¹¹⁴ Epikletická časť alebo „epikléza (z gréčtiny ‚epikalein‘ = volať, privolať) v najširšom zmysle znamená prosbu, v zúženejšom chápaní prosbu k Otcovi o dar Ducha svätého.“¹¹⁵

Do anamnetickej časti môžu byť vložené slová ustanovenia Večere Pánovej v jednom zo štyroch znení tak, ako ich máme zaznamenané v synoptických evanjeliách

---

¹⁰⁷ FILIPI, *Pozváni k oslavě*, s. 219.

¹⁰⁸ Tamtiež, s. 219.

¹⁰⁹ Tamtiež, s. 219.

¹¹⁰ BONAVENTURA, *Eucharistická modlitba a stolování*, s. 117.

¹¹¹ Benedictus je vlastne druhá časť hymnu Sanctus. Pozri: EMMINGHAUS, Johannes H. *Eucharistie*. Z nemeckého originálu preložila Zdeňka Pavlíková. Vydala Sít s.r.o. pro potreby Institutu ekumenických studií v Praze. Praha, 2001, s. 121.

¹¹² RICE, Howard L. a HUFFSTUTLER, James C. *Reformed worship*. Louisville: Geneva Press, 2001, s. 75.

¹¹³ KUNETKA, *Úvod do liturgie svátosti*, s. 223.

¹¹⁴ Tamtiež, s. 223-224.

¹¹⁵ Tamtiež, s. 224.

(Mt 26,26-29, Mk 14,22-25, Lk 22,19-20) a u apoštola Pavla v 1. Liste Korintským 11,23b-25.¹¹⁶ Niektoré cirkvi však vo svojich liturgických poriadkoch k eucharistii zavádzajú slová ustanovenia až po skončení eucharistickej modlitby alebo slová ustanovenia vkladajú medzi Sanktus a epiklézu ako samostatný prvok vyňatý z modlitebnej reči. Po slovách ustanovenia môže nasledovať aklamácia ‚tajomstvo viery‘, ktorá približne znie: ‚Tvoju smrť zvestujeme, tvoje vzkriesenie vyznávame, na tvoj príchod čakáme, Pane Ježišu Kriste.‘¹¹⁷ Po epikletickej časti nasleduje záverečná doxológia, ktorá je najčastejšie formulovaná trinitárne a súvisí s oslavou trojjediného Boha.¹¹⁸ V závere eucharistickej modlitby nechýba tradičná aklamácia ‚Amen‘, ktorú vyslovuje celé prítomné zhromaždenie.¹¹⁹

Rovnako ako v minulosti, tak ani v súčasnej dobe však nie je možné určiť ucelený tvar eucharistickej modlitby. Napriec kresťanskými cirkvami totiž existuje neprehľadný počet modlitieb tohto typu. Najmä cirkvi reformovaného charakteru, o ktorých bude reč neskôr, pri Večeri Pánovej dokonca ani neužívajú eucharistickú modlitbu v plnom zmysle slova, len niektoré prvky alebo časti z nej. Nesmie sa však zaprieť, že existuje aj mnoho reformovaných liturgií, ktoré ‚zdieľajú s tradičnými liturgiami ako napr. luterskými, episkopálnymi, rímskokatolíckymi a metodistickými štruktúru, ktorá odkazuje k výsledku desaťročí vedeného dialógu a vzájomného štúdia.‘¹²⁰

---

¹¹⁶ FILIPI, *Hostina chudých*, s. 14.

¹¹⁷ BENEŠ, Josef. *Český misál pro neděle a významné dny liturgického roku*. Praha: ÚCN, 1977, s. 293.

¹¹⁸ KUNETKA, *Úvod do liturgie svátosti*, s. 227.

¹¹⁹ Tamtiež, s. 227.

¹²⁰ RICE, HUFFSTUTLER. *Reformed worship*, s. 73.

3 Rímsky kánon a ďalšie eucharistické modlitby Rímskokatolíckej cirkvi

V priebehu dejín sa eucharistická modlitba rozvinula do podoby, ktorá sa na niektorých miestach výrazne odlišovala od svojej pôvodnej formy, takže jej pôvodný teologický zmysel bol mnohokrát zatemnený a preznačený. Príkladom takejto transformácie je Rímsky kánon, ktorý sa stal jedinou eucharistickou modlitbou stredovekej cirkvi a na ktorý preto poukážem v tejto kapitole.

Eucharistická modlitba alebo tiež kánon, je v Rímskokatolíckej cirkvi centrálnou modlitbou pri svätej omši.¹²¹ „Svojim obsahom, štruktúrou a dynamikou reprezentuje mikrokozmos kresťanskej modlitby do tej miery, že veriaci, ktorému je dané s duchovnou múdrosťou do nej preniknúť, v nej dosahuje samotné srdce kresťanskej modlitby.“¹²² Pod pojmom ‚eucharistická modlitba‘ sa v súčasnej Rímskokatolíckej cirkvi rozumie tá časť eucharistickej bohoslužby, „ktorá začína dialógom pred prefáciou a končí veľkým vďakyvzdaním (doxológiou) pred obradom svätého prijímania.“¹²³

Rímska eucharistická modlitba (kánon), sa vyvinula približne na konci 4. storočia z predlôh nie celkom presných latinských prekladov útržkov určitých starších gréckych anafor.¹²⁴ „Z hľadiska dejín formy vychádzal kánon tiež z Hippolyta.“¹²⁵ Existujú doklady, podľa ktorých kánon už na začiatku 5. storočia obsahoval príhovorné modlitby za živých i mŕtvych spolu so spomenutím svätcov.¹²⁶ Tieto prvky mal teda kánon oproti Hippolytovej eucharistickej modlitbe navyše. Kánon sa na rozdiel od Hippolytovej eucharistickej modlitby obohatil aj o ďalšie prvky ako hymnus Sanctus, jeho druhú časť

---

¹²¹ TICHÝ, Radek. *Oremus: komentáre ke vstupným modlitbám mešní liturgie*. Praha: Krystal OP, 2016, s. 5.

¹²² Tamtiež, s. 5.

¹²³ POKORNÝ, Ladislav. *Prostřený stůl*. 2., upr. vyd. Praha: Česká katolická charita, 1990, s. 119.

¹²⁴ BOUŠE, Bonaventura. *Malá katolická liturgika: tradice, kritika, budoucnost*. Praha: Vyšehrad, 2004, s. 58.

¹²⁵ EMMINGHAUS, Johannes H. *Eucharistie*. Z nemeckého originálu preložila Zdeňka Pavlíková. Vydala Sít s.r.o. pro potreby Institutu ekumenických studií v Praze. Praha, 2001, s. 120.

¹²⁶ Tamtiež, s. 119.

Benedictus, prosby o prijatie, o požehnanie a o premenenie.¹²⁷ Zaujímavou informáciou pre určenie v čom spočívalo špecifikum rímskej omše v stredoveku a na počiatku novoveku je dogmatická výpoveď tridentského koncilu, v ktorej sa hovorí, „že omša je sprítomnením, pamiatkou a aplikáciou jedinečnej Kristovej obete na kríži.“¹²⁸ Eucharistiu v Rímskokatolíckej cirkvi teda sprevádzali predovšetkým motívy obete, čím do značnej miery utrpel aj obsah eucharistickej modlitby, keďže v eucharistii bol viac zdôraznený obetný a smutný veľkopiatočný motív, než chvála a vďaka za radostné stretnutie s Kristom pri stole Večere Pánovej. Na tomto mieste je vhodné uviesť štruktúru Rímskeho kánonu, ktorý je „od dôb Gregora Veľkého († 604) nepremennou časťou svätej omše“, a na ktorom sa od tej doby už nič podstatné nemenilo, s výnimkou jazykových úprav.¹²⁹

Tabuľka 4 Štruktúra Rímskeho kánonu

Štruktúra Rímskeho kánonu¹³⁰
1) úvodný dialóg medzi kňazom a prítomnými
2) prefácia
3) hymnus Sanctus
4) prosba za požehnanie eucharistických darov a prosba za cirkev, jej duchovných pastierov a členov

¹²⁷ EMMINGHAUS, *Eucharistie*, s. 120-121.

¹²⁸ ADAM, Adolf. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001, s. 185.

¹²⁹ *Římský misál*. Přeložil a poznámkami liturgickými opatřil P. Mariam Schaller benediktin v Emauzích. 4. úplné vydání. Vydal nakladatel Bohuslav Rupp v Praze MCMXLVII (1947), s. 15.

¹³⁰ Pri popise štruktúry Rímskeho kánonu som vychádzala z: *Římský misál*. Přeložil a poznámkami liturgickými opatřil P. Mariam Schaller benediktin v Emauzích. 4. úplné vydání. Vydal nakladatel Bohuslav Rupp v Praze MCMXLVII (1947), s. 15-19, ktorý popisuje ešte tridentskú omšu a BENEŠ, Josef. *Český misál pro neděle a významné dny liturgického roku*. Praha: ÚCN, 1977, s. 283-295.

- 5) pripomienka živých a prítomných veriacich
- 6) spomienka na svätých, ktorí môžu svojimi príhovormi pomáhať živým
- 7) činenie obety (kňaz vyprosuje od Pána uzmiernenie)
- 8) žehnanie obetných darov (kňaz prosí Boha, aby sa obetné dary stali Telom a Krvou jeho Syna)
- 9) slová ustanovenia
- 10) aklamácia ‚tajomstvo viery‘
- 11) obeta eucharistických darov
- 12) prosba o prijatie obety
- 13) prosba za to, aby Boh dal túto obeť svojim anjelom preniesť na mystický oltár v nebi
- 14) spomienka na zosnulých, za ktorých sa kňaz prihovára
- 15) kňaz pokračuje prosbou za ľud (hriešnych služobníkov) a znovu pripomína svätých
- 16) doxológia s aklamáciou ‚Amen‘

Je možné si všimnúť, že výraznými prvkami v štruktúre Rímskeho kánonu sú pasáže týkajúce sa činenia obety, žehnanja obetných darov, obety eucharistických darov a prosieb za prijatie obety. Ďalšími výraznými prvkami sú príhovory za živých a prítomných veriacich, príhovor za mŕtvych a pripomenutia svätých. Rímsky kánon, čo sa týka štruktúry a obsahu teda s Hippolytovou eucharistickou modlitbou spája len úvodný dialóg, anamnetické prvky, ktoré sú však najviac vyjadrené v prefácii, slová ustanovenia a doxológia s aklamáciou ‚Amen‘. Epikléza v zmysle prosieb sa síce v kánone vyskytuje na viacerých miestach, ale explicitne sa v žiadnom prípade nejedná

o prosbu o Ducha Svätého. V Rímskom kánone sú nedostatočne vyjadrené motívy vďaky a chvály, ktorými by mala byť eucharistická modlitba prestúpená. Rímsky kánon svojim obsahom tiež môže pôsobiť viac depresívnym dojmom než radosťou, ktorá plynie so stretnutia so živým Kristom pri stole Večere Pánovej.

V rannom stredoveku bola eucharistická modlitba vo veľkej úcte a vážnosti kvôli jej konsekračnému chápaniu, a preto sa s výnimkou prefácie a hymnu Sanctus modlila v tichosti.¹³¹ V tichosti ju samozrejme prednášal len kňaz, takže veriaci ju nemohli počuť a nemohli jej ani rozumieť, pretože bola prednášaná v latinčine.¹³² „Až od roku 1965 sa v Rímskokatolíckej cirkvi smela eucharistická modlitba prednášať nahlas a až od roku 1967 navyše aj v materinskom jazyku.“¹³³ Po reforme II. vatikánskeho koncilu (1962-1965) sa mnoho nedostatkov, stáročiami vložených do eucharistickej liturgie odstránilo, a veľa vecí týkajúcich sa eucharistickej liturgie sa zmenilo k lepšiemu. Za zmienku určite stojí, že eucharistická modlitba v rímskokatolíckej cirkvi je v súčasnosti viac obohatená chválami.¹³⁴

Rímsky kánon bol v Rímskokatolíckej cirkvi po stáročia jedinou eucharistickou modlitbou.¹³⁵ Od roku 1968 vstúpil do platnosti nový poriadok omše, v ktorom boli k tradičnému rímskemu kánonu, označenému po novom ako prvá eucharistická modlitba, „priradené pre voľný výber ďalšie tri eucharistické modlitby.“¹³⁶ Druhá eucharistická modlitba je v základe Hippolytovou anaforou, tretia je vytvorená úplne nanovo a štvrtá obsahuje v podstatnej miere prvky východnej liturgie Basilea Veľkého.¹³⁷ Je však treba zmieniť, že okrem týchto štyroch eucharistických modlitieb,

---

¹³¹ BOUŠE, *Malá katolícká liturgia*, s. 59. ADAM, *Liturgia*, s. 201.

¹³² ADAM, *Liturgia*, s. 201.

¹³³ Tamtiež, s. 201.

¹³⁴ EMMINGHAUS, *Eucharistie*, s. 128.

¹³⁵ POKORNÝ, *Prostřený stůl*, s. 119.

¹³⁶ ADAM, *Liturgia*, s. 202.

¹³⁷ ADAM, *Liturgia*, s. 202. BOUŠE, *Malá katolícká liturgia*, s. 60.

boli oficiálne schválené aj iné eucharistické modlitby so zameraním na rôzne miesta a pre rôzne okolnosti.¹³⁸

Štruktúra eucharistických modlitieb Rímskokatolíckej cirkvi, je až na malé odchýlky v poradí jednotlivých častí podobná. Eucharistické modlitby uvádza úvodný dialóg, po ktorom nasleduje prefácia zameraná buď na „jeden určitý aspekt Kristovho vykupiteľského diela“ alebo na „chválu a vďaku za celé Kristovo spasiteľné dielo“, poprípade aj „za celé dejiny spásy od stvorenia až po druhý Kristov príchod.“¹³⁹ Po prefácii nasleduje hymnus Sanctus a po ňom tzv. Post Sanctus, ktorý označuje časť, ktorá tvorí prechod medzi hymnom Sanctus a ďalšími časťami eucharistickej modlitby.¹⁴⁰ Na Post Sanctus nadväzuje epikléza nad darmi chleba a vína a po nej nasledujú slová ustanovenia. Po slovách ustanovenia veriaci prednášajú niektorú vhodnú aklamáciu.¹⁴¹ Ďalej nasleduje anamnéza, ktorá je „vo všetkých eucharistických modlitbách úzko spojená s obetnou modlitbou.“¹⁴² Po nej nasleduje tzv. epikléza k prijímaniu (komuniálna epikléza), v ktorej je jednak vyjadrená „prosba o účinné prijatie svätého pokrmu“ a jednak „prosba o jednotu veriacich“.¹⁴³ Potom nasledujú príhovorné modlitby a pripomienky svätcov, mučeníkov, svätej Bohorodičky a apoštolov a na záver samozrejme nechýba slávnostná doxológia s potvrdzujúcou odpoveďou veriacich, vyjadrenej prostredníctvom aklamácie ‚Amen‘.¹⁴⁴

---

¹³⁸ POKORNÝ, *Prostřený stůl*, s. 119.

¹³⁹ ADAM, *Liturgika*, s. 202-203.

¹⁴⁰ POKORNÝ, *Prostřený stůl*, s. 120.

¹⁴¹ ADAM, *Liturgika*, s. 204-205.

¹⁴² Tamtiež, s. 205.

¹⁴³ Tamtiež, s. 206.

¹⁴⁴ BOUŠE, *Malá katolická liturgika*, s. 86-87.

4 Eucharistická modlitba u reformátorov

Obrady protestantskej tradície boli nakomponované tak, aby od eucharistie odtrhli všetky prírastky a prídavky, ktoré sa postupom času udomácnili v cirkevnej liturgii, a znovu nadobudli jednoduchý tvar, ktorý by sprostredkoval Večeru Pánovu v čo najvernejšom prevedení po vzore apoštolov, aký načrtávalo Písmo Sväté.¹⁴⁵ Reformátori sa taktiež usilovali o to, aby veriaci boli do bohoslužby viac zapájaní a preto začali zavádzať do bohoslužieb materinský jazyk na rozdiel od latinčiny, ktorá bola charakteristická pre stredovekú omšu.¹⁴⁶ Veriaci sa na liturgii podieľali predovšetkým spievaním chválospevu a vďakyvdania.¹⁴⁷ Čo sa týka eucharistickej modlitby pred vysluhovaním Večere Pánovej, tak tá bola vo väčšine reformačných bohoslužobných ustanoveniach odstránená a nahradená tzv. „napomenutím k Večeri Pánovej“ (exhortatio).¹⁴⁸ Spočiatku išlo len o krátky prehovor, ktorý sa však postupne predlžoval až nadobudol skoro ústredné postavenie pri eucharistickej bohoslužbe.¹⁴⁹ V tejto kapitole sa preto budem zaoberať štruktúrami jednotlivých liturgických poriadkov k Večeri Pánovej zostavenými významnými reformátormi, ako aj prípadnými prvkami eucharistickej modlitby, ktoré reformátori v nových poriadkoch explicitne či implicitne zachovali.

4.1 Martin Luther a eucharistická modlitba

Luther nebol prvým reformátorom, ktorý volal po cirkevnej obnove, ale v prvom rade je to jeho meno, s ktorým sa reformácia 16. storočia spája najčastejšie.¹⁵⁰ Luther nechcel napravnovať len morálku a mravy v cirkvi, ale taktiež bol jedným z protestantských tvorcov nových cirkevných liturgických poriadkov. Luther vytvoril

---

¹⁴⁵ JONES, Cheslyn. *The Study of liturgy*. Rev. ed. New York: Oxford University Press, 1992, s. 295.

¹⁴⁶ PAHL, *Liturgie Večere Páně*, s. 193.

¹⁴⁷ Tamtiež, s. 193.

¹⁴⁸ FILIPI, *Hostina chudých*, s. 112.

¹⁴⁹ Tamtiež, s. 112.

dve vlastné verzie eucharistického slávenia, ktoré sú zaznamenané v jeho spisoch *Formula missae et communionis* z roku 1523 a *Deutsche Messe* („Nemecká omša“) z roku 1526.¹⁵¹ „*Formula missae* nepredkladá doslovný liturgický formulár, skôr je ‚pastorálno-teologickou pomôckou‘ pre utváranie omše, uvádzajúca tiež rôzne alternatívy a zvažujúce inovácie.“¹⁵² *Formula missae* predstavuje eucharistiu síce zredukovanejšiu, „ale stále pokračujúcu so staršou kresťanskou kultúrou a predpokladajúcu dobrú znalosť kresťanskej tradície.“¹⁵³ *Deutsche Messe* nie je na rozdiel od spisu *Formula Missae* napísaný v latinčine, ale v nemčine, Lutherovom materinskom jazyku a teda aj jazyku blízkeho nemeckým laickým kresťanom.¹⁵⁴

Liturgia k Večeri Pánovej sa vo *Formula Missae* začínala prípravou chleba a vína, potom nasledovala prefácia, ktorá pozostávala z dialógu duchovného a veriacich, na ktorý nadväzovali slová ustanovenia.¹⁵⁵ „Potom zbor spevákov pokračoval spevom hymnov Sanctus a Benedictus“, v priebehu ktorého kňaz vyzdvihoval chlieb a kalich.¹⁵⁶ Potom nasledovala modlitba Pánova a pozdrav pokoja, distribúcia eucharistických darov¹⁵⁷, ktorú sprevádzali „tradičné formule a spev hymnu Agnus Dei.“¹⁵⁸ V závere eucharistického slávenia bola umiestnená ďakovná modlitba a požehnanie.¹⁵⁹

Liturgia Večere Pánovej v *Deutsche Messe* sa začínala parafrázou modlitby Pánovej s exhortáciou.¹⁶⁰ Exhortácia sa týkala toho, aby veriaci neprijímali sviatosť

---

¹⁵⁰ SENN, *Christian liturgy: Catholic and evangelical*, s. 267.

¹⁵¹ JONES, *The Study of liturgy*, s. 297.

¹⁵² LANDOVÁ, Tabita. *Vnejší slovo a víra v srdci. K teológii bohoslužby a liturgické reformě Martina Luthera*. In: *Studie a texty Evangelické teologické fakulty*. 30 (2018/1), 69-88, s. 74.

¹⁵³ JONES, *The Study of liturgy*, s. 297.

¹⁵⁴ LANDOVÁ, *Vnejší slovo a víra v srdci*, s. 74.

¹⁵⁵ PAHL, Irmgard. *Coena Domini*. Freiburg, Schweiz: Universitätsverlag Freiburg Schweiz, 1983, s. 33-34.

¹⁵⁶ LANDOVÁ, *Vnejší slovo a víra v srdci*, s. 74. PAHL, *Coena Domini*, s. 34.

¹⁵⁷ PAHL, *Coena Domini*, s. 35.

¹⁵⁸ LANDOVÁ, *Vnejší slovo a víra v srdci*, s. 74.

¹⁵⁹ Tamtiež, s. 74.

¹⁶⁰ PAHL, *Coena Domini*, s. 36.

ledajako, ale s pravou vierou.¹⁶¹ Po exhortácii boli vložené slová ustanovenia a nasledovalo spoločenstvo Večere Pánovej – teda samotné prijímanie eucharistických darov veriacimi a počas prijímania sa spieval hymnus Sanctus v nemčine.¹⁶² Prijímanie je podobne ako vo *Formula Missae* zakončené ďakovnou modlitbou a požehnaním, a to konkrétne Áronovským, zaznamenaným v Nu 6,24-26.¹⁶³

Eucharistická modlitba v podobe Rímskeho kánonu bola Lutherom zrušená kvôli tomu, že sa v nej vyskytovali prvky teológie omšovej obeti, ktorú Luther veľmi kritizoval, pretože myšlienku opakovanej obete pri slávení Večere Pánovej veriacimi odmietal, s dôrazom na Božiu milosť, raz a navždy preukázanú v obeti Ježiša Krista.¹⁶⁴ „Namiesto kánonu bola vsunutá exhortácia k Večeri Pánovej.“¹⁶⁵

4.2 Ján Kalvín a eucharistická modlitba

Ján Kalvín bol vedľa Luthera najslávnejším reformátorom a od jeho mena odvodzujú svoj pôvod mnohé reformované cirkvi. Bol nepochybne výnimočným človekom, zasväteným do biblických a dogmatických štúdií, dobre zbehlý v spisoch svätých otcov.¹⁶⁶ Určite teda dobre poznal aj cirkevné tradície eucharistickej liturgie, ktoré prehlboval štúdiom prvotnej eucharistie zmienenej na niekoľkých miestach v biblii. Aj Kalvín sa pokúsil o skonštruovanie novej bohoslužobnej a teda aj eucharistickej liturgie, pričom bol inšpirovaný inými teológmi ako napr. Martinom Bucerom.¹⁶⁷ Kalvínova eucharistická liturgia bola oproti bežnej katolíckej značne zredukovaná a zjednodušená, chýbala v nej eucharistická modlitba ako taká, aj keď niektoré prvky z nej Kalvín do svojho liturgického poriadku určite zakomponoval. Za

---

¹⁶¹ LANDOVÁ, *Vnejší slovo a víra v srdci*, s. 77.

¹⁶² PAHL, *Coena Domini*, s. 38-39.

¹⁶³ LANDOVÁ, *Vnejší slovo a víra v srdci*, s. 77. PAHL, *Coena Domini*, s. 39.

¹⁶⁴ FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 4., dopl. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012, s. 124.

¹⁶⁵ Tamtiež, s. 124.

¹⁶⁶ JONES, *The Study of liturgy*, s. 303.

zmienku napríklad stojí, že napomenutie alebo exhortácia Jána Kalvína, ktorú vložil pred samotné prijímanie, vykazovala prvky liturgického zvolania ‚pozdvihnite srdcia‘, ktoré bolo napr. v Hippolytovej eucharistickej modlitbe súčasťou úvodného dialógu.¹⁶⁸ Na tomto mieste uvediem, aký tvar mala Kalvínova eucharistická liturgia bez aplikovania eucharistickej modlitby, podľa ženevského Poriadku modlitieb a cirkevných spevov z roku 1542 (*La Forme des prières et Chantz ecclésiastiques*) a štrasburského poriadku z roku 1545.¹⁶⁹

Tabuľka 5 Kalvínové liturgické poriadky k Večeri Pánovej

Poriadok Večere Pánovej podľa ženevskej liturgie z roku 1542¹⁷⁰	Poriadok Večere Pánovej podľa štrasburskej liturgie z roku 1545¹⁷¹
a) kázeň, ktorá bola úplne alebo na konci venovaná Večeri Pánovej	a) kázeň, ktorá bola úplne alebo na konci venovaná Večeri Pánovej
b) príhovorná modlitba nasledovaná parafrázou modlitby Pánovej a modlitbou za hodné prijímanie	b) príhovorná modlitba, nasledovaná parafrázou modlitby Pánovej
c) recitované (prednášané) vyznanie viery	c) apoštolské vyznanie (spievané)
d) príprava chleba a vína	d) príprava chleba a vína
e) slová ustanovenia (1 Kor 11, 23-29)	e) modlitba za hodné prijímanie ukončená modlitbou Pánovou
f) exkomunikácia a exhortácia	f) ustanovenie Večere Pánovej
g) distribúcia chleba a vína pri speve žalmov alebo biblickom čítaní	g) exkomunikácia a exhortácia
	h) spoločenstvo s chlebom a vínom, pri ktorom sa spieval Žalm 138

¹⁶⁷ JONES, *The Study of liturgy*, s. 302.

¹⁶⁸ FILIPI, *Pozváni k oslavě*, s. 218-219.

¹⁶⁹ PAHL, *Coena Domini*, s. 350.

¹⁷⁰ Tamtiež, s. 350.

¹⁷¹ LEITH, John H. *An introduction to the reformed tradition: a way of being the Christian community*. Rev. ed. Atlanta, Ga.: John Knox Press, 1981, s. 182. PAHL, *Coena Domini*, 1983, s. 350.

h) modlitba vďakyvzdania	i) modlitba vďakyvzdania
i) požehnanie	j) spievanie Simeonovej piesne (Nunc dimittis)
	k) Áronovské požehnanie

Z porovnania týchto dvoch Kalvínových eucharistických poriadkov vyplýva, že štrasburský poriadok je o niečo bohatší, a to konkrétne o modlitbu Pánovu a spievanie Simeonovej piesne, ktorá bola do ženevského eucharistického poriadku zahrnutá až v roku 1549.¹⁷² Malé rozdiely je možné vidieť napr. v tom, že v štrasburskom poriadku je na rozdiel od ženevského, príhovorná modlitba oddelená od modlitby za hodné prijímanie, vyznanie viery nie je v štrasburskom poriadku recitované, ale spievané a distribúcia chleba a vína prebieha v štrasburskej liturgii konkrétne za spevu Žalmu 138. Aj keď samotná eucharistická modlitba do Kalvínových eucharistických poriadkov zakomponovaná nie je, očividne tieto poriadky predsa len v sebe zahŕňajú jednak anamnetickú časť, ktorá je svojim spôsobom obsiahnutá napr. v samotnom vyznaní viery, a jednak aj časť epikletickú, ktorú je možné implicitne zaznamenať v modlitbe za hodné prijímanie, ktoré by slúžilo k duchovnému prospechu veriacich.¹⁷³ V závere Kalvínových eucharistických poriadkov si tiež môžeme všimnúť bohato vyjadrený motív vďakyvzdania, po vzore židovských žehnaní. Samotná modlitba vďakyvzdania v závere eucharistického slávenia končí trojičnou formuláciou „Ježiš Kristus...ktorý v jednote Ducha svätého žije a kraľuje večne s Bohom.“¹⁷⁴

4.3 Ulrich Zwingli a eucharistická modlitba

Predstaviteľom švajčiarskej reformácie bol Ulrich Zwingli. V jeho zürišskej liturgii k Večeri Pánovej z roku 1525 vytvoril jeden z alternatívnych modelov eucharistickej

¹⁷² PAHL, *Coena Domini*, 1983, s. 349-350.

¹⁷³ THOMPSON, *Liturgies of the Western church*, s. 191.

¹⁷⁴ PAHL, *Coena Domini*, 1983, s. 356.

liturgie pre reformované cirkvi.¹⁷⁵ Zwingli opustil všetky formy stredovekej bohoslužby a „Večeru Pánovu opísal ako pamiatku vďakyvzdania a radosti pred Všemohúcim Bohom za dobrodenie, ktoré nám ukázal skrze svojho Syna.“¹⁷⁶ Štruktúru jeho eucharistickej liturgie podľa popisu T. Berger tvorili:

- a) úvodné modlitby
- b) čítanie 1 Kor 11
- c) napomenutie ľudu z dôvodu nehodného prijímania chleba a vína
- d) muži a ženy antifonicky recitovali hymnus Glória a aklamáciu ‚amen‘ povedali spoločne
- e) čítanie pasáží zo 6. kapitoly Jánovho evanjelia, predovšetkým verše 47 (‚Amen, amen vám hovorím, že kto verí vo mňa má večný život.‘) a 63 (‚Duch je, ktorý oživuje, telo nič neosoží. Slová, ktoré vám ja hovorím, sú duch a život.‘)
- f) predsedajúci duchovný potom pobožkal Bibliu a prehlásil: ‚Chvála a vďaka buď Bohu. On odpustí všetky vaše hriechy podľa svojho svätého Slova.‘
- g) vyznanie hriechov, pri ktorom muži a ženy antifonicky spievali Apoštolské vyznanie
- h) pozvanie k Večeri Pánovej s napomenutím pre tých, ktorí by mohli predstierať, že sú veriaci
- i) modlitba Pánova

---

¹⁷⁵ BERGER, Teresa. *Liturgy's imagined past/s: methodologies and materials in the writing of liturgical history today*. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, a Pueblo Book, 2016, s. 203.

¹⁷⁶ Tamtiež, s. 198.

- j) duchovný predniesol modlitbu za ľud, ktorá mala prosebný charakter
- k) slová ustanovenia boli čítané za stolom nad nekvaseným chlebom a vínom
- l) muži a ženy antifonicky recitovali Žalm 113, kvôli jeho zmienkam o Pasche
- m) duchovný na záver predniesol požehnanie a ľudia postupne odchádzali¹⁷⁷

Nielen Luther, Kalvín a Zwingli zavádzali nové liturgické poriadky a nové postupy pri Večeri Pánovej. V encyklopédiách a odborných knihách zameraných na históriu liturgie, môžeme porovnávať jednotlivé liturgie rôznych významných reformátorov, ako napr. M. Bucera, J. Knoxa či W. Farela. Vo svojich liturgických poriadkoch pre eucharistiu sa všetci trochu odlišujú, ale jedno majú spoločné – zjednodušenie, poprípade odstránenie niektorých prvkov z liturgického poriadku. Týmto do značnej miery utrpela aj eucharistická modlitba, aj keď mnoho prvkov z nej pri liturgii Večeri Pánovej reformátori implicitne či explicitne zachovali. Slová vďakyvdania i požehnaní, anamnéza obsahujúca predovšetkým Ježišove slová ustanovenia, samotné prijímanie a prosebné modlitby (epikléza) jasne potvrdzujú, že hlavná línia eucharistickej modlitby z ranných období kresťanstva, bola reformátormi predsa len zachovaná.

4.4 Lukáš Pražský a eucharistická modlitba

Jedným z najvýznamnejších predstaviteľov protestantskej komunity, ktorá sa sformovala v Čechách ešte pred vyvrcholením reformácie v Nemecku, bol Lukáš Pražský, biskup Jednoty Bratrské.¹⁷⁸ Teologicko-liturgický spis Lukáša Pražského z roku 1527 pod názvom „Zprávy kněžské“¹⁷⁹ je zaujímavý v tom, že eucharistická liturgia, ktorú obsahuje, je v základnom usporiadaní veľmi podobná tradičnej Rímskej

---

¹⁷⁷ BERGER, *Liturgy's imagined past/s*, 2016, s. 199.

¹⁷⁸ JONES, *The Study of liturgy*, s. 296.

liturgii.¹⁸⁰ „Po obsahovej stránke však Lukášova eucharistická liturgia predstavuje nové stvárnenie, ktoré vypúšťa mnoho vonkajších obradov a modlitieb rímskeho kánonu.“¹⁸¹

Liturgia Večere Pánovej podľa liturgického poriadku Lukáša Pražského z roku 1527 sa v širšom zmysle slova skladá z piatich častí¹⁸²:

- 1) kázanie Božieho slova
- 2) správa modlitieb
- 3) kánon v pripomínanie Pána
- 4) prijímanie
- 5) modlitby po prijímaní

Zaujímavou časťou v tejto liturgii je tzv. ‚kánon v pripomínanie Pána‘. Toto označenie napovedá, „že liturgia bola chápaná ako určitá obdoba rímskeho kánonu.“¹⁸³ V každom prípade, Lukášova eucharistická liturgia už neobsahovala tradičný rímsky kánon, teda eucharistickú modlitbu Rímskokatolíckej cirkvi. Kánon v pripomínanie Pána konkrétne obsahoval tieto časti¹⁸⁴:

- a) anamnetický úvod

---

¹⁷⁹ JUST, Jiří. *Agenda Lukáše Pražského ze spisu Zprávy kněžské (1527)*, s. 51-76. In: HOLETON, David; JUST, Jiří a HALAMA, Ota. *Coena Dominica Bohemica: studijní texty UK ETF v Praze*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta. Acta reformationem bohemicam illustrantia, 2006.

¹⁸⁰ LANDOVÁ, Tabita. *Liturgie Jednoty bratrské (1457-1620)*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014, s. 211.

¹⁸¹ Tamtiež, s. 211.

¹⁸² Tamtiež, s. 212.

¹⁸³ Tamtiež, s. 216.

¹⁸⁴ JUST, Jiří. *Agenda Lukáše Pražského ze spisu Zprávy kněžské (1527)*, s. 70-73. LANDOVÁ, Tabita. *Liturgie Jednoty bratrské (1457-1620)*, s. 212.

- b) slová ustanovenia
- c) napomenutie k čineniu Pánovho rozkazu
- d) modlitbu s chválami a vďakyvzdaním

Kánon v pripomínanie Pána sa začínal rekapituláciou „udalostí Ježišovej poslednej večere s jeho učeníkmi“, po ktorej hneď nasledovala „hlasitá recitácia slov ustanovenia.“¹⁸⁵ „Po recitácii slov ustanovenia, ktoré sú zakončené Ježišovým príkazom činiť jeho pamiatku, nasleduje ‚napomenutie k čineniu Pánovho rozkazu‘, teda výzva, aby veriaci plnili Ježišov rozkaz.“¹⁸⁶ V závere kánonu v pripomínanie Pána sa nachádza „trojične koncipovaná modlitba, ktorá vedľa anamnetických prvkov obsahuje tiež chvály a dobrorečenia“ a je zaujímavá aj tým, že v jej úvode sa nachádza výzva k pozdvihnutiu srdca k Bohu, čo samozrejme „pripomína úvodný dialóg tradičnej prefácie“ v eucharistických modlitbách. Tradičnú eucharistickú modlitbu môže pripomínať aj doxologické ukončenie tejto modlitby.¹⁸⁷

---

¹⁸⁵ LANDOVÁ, *Liturgie Jednoty bratrské (1457-1620)*, s. 216-217.

¹⁸⁶ Tamtiež, s. 220.

¹⁸⁷ Tamtiež, s. 220.

5 Eucharistická modlitba v súčasných reformovaných cirkvách

Hlavnou témou tejto práce je ‚znovuzavedenie eucharistickej modlitby v súčasných reformovaných cirkvách‘. Preto je tiež nevyhnutné charakterizovať, čo sa rozumie pod pojmom ‚reformovaná cirkev‘, o čo sa pokúsim v tejto kapitole. Okrem toho by som v tejto kapitole rada poukázala aj na ekumenický význam eucharistickej modlitby a učinila rozbor a porovnanie dvoch konkrétnych reformovaných cirkví s ohľadom na ich užitie eucharistickej modlitby v liturgii Večere Pánovej.

5.1 Svetové spoločenstvo reformovaných cirkví (WARC)

Je všeobecne známe, že reformované cirkvi kladú svoje korene do 16. storočia a sú späté predovšetkým s teológiou francúzskeho teológa a reformátora Jána Kalvína. Čo však predstavuje reformovaná cirkev v súčasnosti? Presuňme sa teda zo 16. storočia do roku 1875, kedy sa v Londýne sformovala skupina reformovaných kresťanov, ktorá prijala názov ‚Aliancia reformovaných cirkví sveta s presbyteriánskym systémom‘ (The Alliance of the Reformed Churches throughout the World holding the Presbyterian System) a združovala 21 presbyteriánskych zborov z Európy a Severnej Ameriky.¹⁸⁸ Okrem toho vznikla v roku 1891 v Londýne aj ‚Medzinárodná kongregačná rada‘ (The International Congregational Council) a v roku 1970 v Nairobi v Keni sa tieto dve organizácie, presbyteriánska a kongregačná, spojili pod jednotným názvom ako ‚Svetová aliancia reformovaných cirkví‘ (The World Alliance of Reformed Churches).¹⁸⁹ Svetová aliancia reformovaných cirkví združovala 114 členských cirkví v sedemdesiatich krajinách po celom svete.¹⁹⁰

---

¹⁸⁸ *History of the WCRC* [online]. Dostupné z: <http://werc.ch/history/history-of-the-world-communion-of-reformed-churches>

¹⁸⁹ LEITH, *An introduction to the reformed tradition*, 1981, s. 54.

¹⁹⁰ *History of the WCRC* [online]. Dostupné z: <http://werc.ch/history/history-of-the-world-communion-of-reformed-churches>

V roku 1946 sa vytvorila ešte jedna organizácia pod názvom ‚Reformovaný ekumenický synod‘, ktorá ‚zdužovala cirkvi bez ďalších medzinárodných ekumenických väzieb a tieto cirkvi boli zaviazané k vzájomnej podpore v reformovanej konfesionalnej jednote‘.¹⁹¹ V roku 1988 sa tento synod premenoval na ‚Reformovanú ekumenickú radu‘ (Reformed Ecumenical Council) a ‚zahŕňal 41 členských cirkví s 12 miliónmi členov v 26 krajinách, prevažne v Afrike a Ázii‘.¹⁹² Napokon sa v roku 2010 v Grand Rapids (Michigan, USA) Svetová aliancia reformovaných cirkví spojila s Reformovanou ekumenickou radou a vytvorili novú organizáciu pod názvom ‚Svetové spoločenstvo reformovaných cirkví‘ (World Communion of Reformed Churches)¹⁹³, ktorá je aktívna aj v súčasnosti so sídlom v nemeckom Hannoveri.¹⁹⁴ Aj keď zoznam Reformovaných cirkví pravdepodobne nemôže byť s plnou platnosťou definitívny¹⁹⁵, Svetové spoločenstvo reformovaných cirkví združuje po celom svete 232 členských cirkví typu presbyteriánskeho, kongregačného, reformovaného, unionovaného a valdenského.¹⁹⁶ Medzi hlavné ciele tejto organizácie patrí spájanie reformovaných kresťanov a zjednotených cirkví reformovaného charakteru pod svedectvo Ježiša Krista, ktoré je spoločné všetkým, so zameraním na šírenie evanjelia.¹⁹⁷ Pre Svetové spoločenstvo reformovaných cirkví je nemenej dôležité i posilňovanie menších a slabších reformovaných zborov v časoch, kedy prechádzajú ťažkými situáciami.¹⁹⁸ Významným rysom tohto spoločenstva je v neposlednom rade aj jeho ekumenický charakter, ktorým značnou mierou prispelo pri formovaní medzinárodnej cirkevnej organizácie - Svetovej rady cirkví (World Council of Churches).¹⁹⁹

---

¹⁹¹ *History of the WCRC* [online]. Dostupné z: <http://wcr.ch/history/history-of-the-world-communion-of-reformed-churches>

¹⁹² Tamtiež.

¹⁹³ FILIPI, *Kresťanstvo*, s. 129.

¹⁹⁴ *History of the WCRC* [online]. Dostupné z: <http://wcr.ch/history/history-of-the-world-communion-of-reformed-churches>

¹⁹⁵ LEITH, *An introduction to the reformed tradition*, 1981, s. 56.

¹⁹⁶ *Members, Our regions* [online]. Dostupné z: <http://wcr.ch/members>

¹⁹⁷ *History of the WCRC* [online]. Dostupné z: <http://wcr.ch/history/history-of-the-world-communion-of-reformed-churches>

¹⁹⁸ Tamtiež.

¹⁹⁹ Tamtiež.

Z toho čo bolo povedané je teda zreteľné, že Reformovaná cirkev má v súčasnej dobe svetový význam a zhromažďuje pod svoje krídla veľký počet reformovaných cirkví i cirkví, ktoré vo svojej formácii vykazujú určité prvky reformovanej konfesie, ako bolo zmienené vyššie. Je logické, že z takého veľkého počtu cirkví bude mať každá cirkev trochu odlišné bohoslužobné poriadky a teda aj odlišné liturgie Večere Pánovej. Bude zaujímavé preskúmať eucharistické liturgie aspoň niektorých cirkví a zistiť do akej miery je v nich obsiahnutá eucharistická modlitba.

5.2 Znovuzavedenie eucharistickej modlitby do liturgii reformovaných cirkví ako prejav ekumenickej spolupráce

Zo štúdií významnej nemeckej emeritnej profesorky liturgiky Irmgard Pahl sa dozvedáme, že „pre súčasné liturgické reformné snahy je charakteristická základná ekumenická orientácia“.²⁰⁰ To znamená, že niektoré cirkvi odvodzujúce svoj pôvod z reformácie 16. storočia sa v súčasnosti snažia zapojiť do ekumenického dialógu s inými kresťanskými cirkvami a jedným s vynikajúcich výsledkov týchto ekumenických snáh je práve otvorenosť niektorých reformovaných cirkví zavádzať do svojich liturgií eucharistickú modlitbu aspoň v jej najdôležitejších častiach.²⁰¹ Približne od polovice 20. storočia sa mnoho cirkví protestantského smeru pokúša o znovuzavedenie eucharistickej modlitby do centra eucharistickej slávnosti aj preto, aby pomohla prekonať izoláciu slov ustanovenia a zároveň odkazovala na Ježišovu eucharistiu a prax rannej cirkvi.²⁰² Všetkému tomuto vývoju vpred pomohlo okrem rozširujúcej sa ekumény nepochybne aj väčšie povedomie o priebehu eucharistickej liturgie v cirkvi naprieč storočiami.

Je však potrebné povedať, že samozrejme nie všetky reformované cirkvi sú naklonené k zavádzaniu novôt do svojich dlho zaužívaných bohoslužobných poriadkov.

---

²⁰⁰ PAHL, *Liturgie Večere Páně*, s. 196.

²⁰¹ Tamtiež, s. 196.

²⁰² Tamtiež, s. 202.

Veľa cirkví do svojich agend však zavádza hneď niekoľko eucharistických modlitieb na výber a ich prisvojovanie a prijímanie veriacimi jednotlivých zborov je niekedy váhavé.²⁰³ Aj napriek váhavým postojom je však podľa I. Pahl nevyhnutné, aby nové texty eucharistických modlitieb boli uvádzané do praxe k oboznamovaniu verejnosti i duchovných, pretože sa nimi „otvára široká oblasť liturgickej obnovy, za pomoci ktorej by mali byť slová ustanovenia oslobodené zo svojej izolácie a celá slávnosť Večere Pánovej usporiadaná pre spoločenstvo radostnejšie, slávnostnejšie a viac veľkonočne“.²⁰⁴ Zavádzanie eucharistických modlitieb do liturgií reformovaných cirkví teda nepredstavuje žiadne nebezpečné novoty, ktoré by sa odchyľovali od pravoverného kresťanského učenia, ale naopak nás nabáda urobiť krok do minulosti a inšpirovať sa praxou našich kresťanských i židovských predkov. V neposlednom rade nás bohatý ekumenický význam eucharistickej modlitby, ktorej súčasťou je i prosba o pôsobenie Ducha Svätého (epikléza), spája aj s teológiou východných cirkví, v ktorých je slávenie eucharistie charakteristické svojim duchovným rozmerom.²⁰⁵

Na tomto mieste by som chcela predstaviť dve konkrétne cirkvi reformovaného charakteru, ktoré sa vo svojich liturgických poriadkoch k Večeri Pánovej a v prístupe k eucharistickej modlitbe výrazne odlišujú. Jedná sa o Reformovanú cirkev v Amerike (Reformed Church in America), v liturgickom poriadku ktorej už eucharistická modlitba našla svoje miesto dávnejšie a Reformovanú kresťanskú cirkev na Slovensku, ktorá je mojou domácou cirkvou, a v ktorej sa eucharistická modlitba doposiaľ neuplatnila.

5.3 Reformovaná cirkev v Amerike (Reformed Church in America)

5.3.1 Z histórie cirkvi

História Reformovanej cirkvi v Amerike neprekvapujúco siaha do reformácie v 16. storočí a konkrétne do Kalvínovho reformačného hnutia, ktoré sa postupne rozširovalo

---

²⁰³ PAHL, *Liturgie Večere Páně*, s. 207.

²⁰⁴ Tamtiež, s. 207.

do Škótska a Holandska.²⁰⁶ V 17. storočí sa zbory Holandskej reformovanej cirkvi rozšírili v Severnej Amerike a až v prvej polovici 19. storočia sa v bohoslužobnom živote začalo upúšťať od holandčiny, ktorú nahradila angličtina.²⁰⁷ Cirkev spočiatku niesla názov ‚Reformovaná protestantská holandská cirkev‘ (Reformed Protestant Dutch Church), ale v roku 1867 zmenila svoj názov na Reformovanú cirkev v Amerike (Reformed Church in America).²⁰⁸ Nesmie zostať nezmiernené, že už počas tejto doby bola cirkev zapojená do celosvetových misijných programov.²⁰⁹

5.3.2 Základné údaje o liturgii a ústave

Reformovaná cirkev v Amerike (RCA) má pevne stanovenú liturgiu, najmä čo sa týka sviatostí, ale taktiež sa prispôbuje miestnym ústredne-správnym orgánom, tzv. konzistóriám, aby usmerňovala bohoslužbu svojich zborov, používajúc bohoslužobné poriadky, ktoré boli vytvorené pre príležitostné alebo miestne použitie.²¹⁰ Liturgia RCA je samozrejme zložená z obradov a ústnych prejavov, ktoré ich sprevádzajú. Liturgia, v ktorej sa snúbi slovo so sviatosťou, pozostáva v najužšom zmysle slova z týchto bohoslužobných obradov:

- a) Poriadok pre nedeľu (zahŕňa poriadok pre Večeru Pánovu)
- b) Poriadok pre sviatosť krstu
- c) Prípravné služby pred slávnosťou Večeri Pánovej
- d) Poriadok pre Vyznanie viery

---

²⁰⁵ KUNETKA, *Úvod do liturgie svätostí*, s. 222.

²⁰⁶ *Brief Outline of RCA History* | Reformed Church in America, [online], [cit. 03.04.2019]. Dostupné z: <https://www.rca.org/resources/rca-basics/brief-outline-rca-history>

²⁰⁷ Tamtiež.

²⁰⁸ Tamtiež.

²⁰⁹ Tamtiež.

²¹⁰ *Liturgy of the RCA* | Reformed Church in America [online], [cit. 02.04.2019]. Dostupné z: <https://www.rca.org/liturgy>

- e) Poriadok pre vysvätenie duchovného
- f) Poriadok pre prijatie a zavedenie duchovného
- g) Poriadok pre vysvätenie/zavedenie diakonov a starších²¹¹

Ústava RCA pozostáva z:

- a) Doktrínálne normy (zásady): (Belgická konfesia, Belharská konfesia, Heidelberský katechizmus s jeho súhrnom a Kánony synodu v Dorte, ktoré sa spolu vzťahujú k zásadám RCA)
- b) Liturgia: (konkrétne Liturgia a bohoslužobná Agenda, ktorá slúži ako inštruktážna príloha k Liturgii)
- c) Politické zriadenie: (Vláda RCA, disciplinárne a súdne konania, Preambula ku Knihe cirkevného poriadku a formuláre)²¹²

5.3.3 Eucharistická modlitba a jej užívanie v eucharistickej liturgii

RCA je jednou z reformovaných cirkví, ktorá sa už v minulosti nebránila zavádzaniu nových prvkov do bohoslužby a hlavne je cirkvou veľmi flexibilnou, ktorá svoj život nechce viesť stereotypne niekde z ústrania, ale v neustálom rozhovore s inými kresťanskými cirkvami, o čom svedčí mimo iné aj jej misijná angažovanosť. Na oficiálnych internetových stránkach RCA sa môžeme dozvedieť aj o jej inováciách v rámci eucharistie keď čítame, že „Generálna synoda z roku 2004 povzbudila všetky zbory k častejšiemu vysluhovaniu Večere Pánovej“.²¹³ „Takýmto spôsobom sa v RCA spája slovo so sviatosťou spôsobom, ktorý si ctí cirkevnú tradíciu a ukazuje

---

²¹¹ *Liturgy and Confessions: Introduction* | Reformed Church in America, [online], [cit. 02.04.2019]. Dostupné z: <https://www.rca.org/resources/liturgy-and-confessions-introduction>

²¹² *The Constitution of the RCA* | Reformed Church in America [online], [cit. 02.04.2019]. Dostupné z: <https://www.rca.org/standards>

²¹³ *Liturgy and Confessions: Introduction* | Reformed Church in America, [online], [cit. 03.04.2019]. Dostupné z: <https://www.rca.org/resources/liturgy-and-confessions-introduction>

odhodlanosť k častejšiemu sláveniu Večere Pánovej po vzore Ježiša Krista i apoštolov.“²¹⁴

V RCA sú do určitej miery novou témou napríklad príležitostné eucharistické poriadky, ktoré boli schválené k jej používaniu Generálnou synodou v roku 2009.²¹⁵ V žiadnom prípade však pre ňu nie je novou témou zavádzania eucharistickej modlitby do liturgie Večere Pánovej, pretože do svojho súčasného fixného bohoslužobného poriadku pre nedeľu z roku 1987, ktorého súčasťou bol samozrejme aj poriadok pre Večeru Pánovu, uviedla tiež eucharistickú modlitbu.²¹⁶ Eucharistická modlitba v liturgii RCA však nesie názov „modlitba k prijímaniu“ (Communion prayer), a preto o nej ďalej v práci budem pojednávať práve pod týmto názvom. Neplatilo však v RCA vždy, že modlitba k prijímaniu bola súčasťou liturgie Večere Pánovej. V poriadku pre sviatosť Večere Pánovej z roku 1906 je zreteľné, že liturgia Večere Pánovej pozostávala len z týchto nasledujúcich častí²¹⁷:

- 1) modlitba [obsahovala prvky prefácie v súčasných eucharistických modlitbách]
- 2) slová ustanovenia
- 3) exhortácia k seba napomínaniu [bola pomerne obsiahla a týkala sa vyznania hriechov (vín)]
- 4) pojednanie o význame sviatosti [akési malé kázanie]
- 5) modlitba [modlitba pred samotným prijímaním]

---

²¹⁴ *Liturgy and Confessions: Introduction* | Reformed Church in America, [online], [cit. 03.04.2019]. Dostupné z: <https://www.rca.org/resources/liturgy-and-confessions-introduction>

²¹⁵ *Occasional Liturgies* | Reformed Church in America, [online], [cit. 03.04.2019]. Dostupné z: <https://www.rca.org/resources/occasional-liturgies>

²¹⁶ Tamtiež.

²¹⁷ *An alternate order for the sacrament of the Lord's Supper (1906)* | Reformed Church in America, [online]. Dostupné z: <http://images.rca.org/docs/worship/AlternateOrder1906.pdf>

- 6) vyznanie viery [apoštolské vierovyznanie]
- 7) spoločenstvo [prijímanie eucharistických darov veriacimi]
- 8) vďakyvzdanie spoločenstva [prebiehalo responzoriálne medzi duchovným a veriacimi]
- 9) modlitba [záverečná ďakovná modlitba, ktorá ústila do modlitby otčenáš]

Aj keď samozrejme pri bližšom skúmaní i tento poriadok z roku 1906 vykazuje v liturgii Večere Pánovej mnoho prvkov z tradičnej eucharistickej modlitby, predsa ju ešte neobsahuje. Tento poriadok je ešte formulovaný podľa tradičného kalvínskeho typu, a preto v ňom nechýbajú pasáže ako exhortácia so seba napomínaním či pojednanie o sviatosti vo forme krátkeho kázania. Pojednanie o sviatosti sa nachádza aj vo formulári z roku 1987, ale je podstatne kratšie a má skôr modlitebný charakter.

Modlitbu k prijímaniu, ako súčasť eucharistickej liturgie, môžeme nájsť v liturgickom formulári RCA až z roku 1968.²¹⁸ Aj napriek tomu je to však na zavádzanie eucharistických modlitieb do liturgii Večere Pánovej v protestantských cirkvách veľmi skoro. Je možné sa domnievať, že tento skorý a inovatívny krok učinila RCA aj v súvislosti s ekumenickými a reformnými snahami II. vatikánskeho koncilu. V každom prípade, modlitba k prijímaniu vo formulári RCA z roku 1968, sa takpovediac nachádzala ešte vo vývojovej fáze. Na rozdiel od liturgického poriadku k Večeri Pánovej z roku 1987, ktorý RCA používa aj v súčasnosti, neobsahovala modlitba k prijímaniu úvodný dialóg a aklamáciu ‚tajomstvo viery‘ nasledujúce po anamnéze. Epikléza teda nasledovala hneď po anamnéze. Na liturgickom poriadku z roku 1968 je iné aj to, že po modlitbe k prijímaniu bola ešte pred slovami ustanovenia vložená modlitba otčenáš.²¹⁹

---

²¹⁸ *The order for the sacrament of the Lord's Supper (1968)* | Reformed Church in America [online]. Dostupné z: <http://images.rca.org/docs/worship/LordsSupper1968.pdf>

²¹⁹ Tamtiež.

Liturgia Večere Pánovej pre RCA z roku 1987²²⁰ začína tzv. „obetovaním“ (offering), pri ktorom sú prinesené a predložené elementy Večere Pánovej a môže sa pri tom spievať určitý hymnický nápev. Táto liturgická pasáž „prinášania darov“ nie je žiadnou novinkou, ktorú by si RCA zaviedla do svojho bohoslužobného poriadku, ale v bohoslužobných tradíciách má už dlhú históriu, počínajúc Justinom Martyrom.²²¹ Duchovný sa potom k ľudu obracia akýmsi pojednaním o význame sviatosti Večere Pánovej, v ktorom sú zreteľné anamnetické prvky, ale do určitej miery z tohto pojednania implicitne vyplýva aj napomenutie pre veriacich. Všetci prítomní kresťania, ktorí boli pokrstení a pripustení, sú potom pozvaní k účasti na Večeri Pánovej. Potom nasleduje samotná modlitba k prijímaniu (Communion prayer) a podľa liturgického poriadku RCA si ju dovoľím preložiť v tabuľke nižšie. Modlitba k prijímaniu plynule vyúsťuje do slov ustanovenia Večere Pánovej, ktoré by mal duchovný prehlásiť zreteľne pred spoločenstvom veriacich. Pri prijímaní chleba a vína spoločenstvom je podľa liturgického poriadku vhodné, aby duchovný prednášal slová typu: „Chlieb, ktorý lámeme, je spoločenstvo tela Kristovho“ a „Kalich požehnanja, ktorý žehnáme, je spoločenstvo krvi Kristovej“. Po prijímaní nasleduje antifonicky formulovaná modlitba vďakyvdania medzi duchovným a veriacimi, ktorá obsahuje prvky požehnanja a chvály nasmerované k Bohu Otcovi za obrovský čin lásky, ktorý vykonal vo svojom Synovi. Nasledujú príhovorné modlitby alebo prosby, ktoré môžu byť zakončené modlitbou Pánovou a na záver duchovný ešte prednesie požehnanie. Takto štruktúrovaným poriadkom je ukončená sviatosť Večeri Pánovej i celá nedeľná bohoslužba.

---

²²⁰ *Order of Worship for the Lord's Day (1987)* | Reformed Church in America, [online]. Dostupné z: <http://images.rca.org/docs/worship/lordsday.pdf>

²²¹ FILIPÍ, *Pozváni k oslavě*, s. 198.

Tabuľka 6 Modlitba k prijímaniu v Reformovanej cirkvi v Amerike

<p>Modlitba k prijímaniu v Reformovanej cirkvi v Amerike podľa bohoslužobného poriadku pre Pánov deň z roku 1987²²²</p>	<p>Pracovný preklad autorky tejto práce do slovenčiny</p>
<p>The Lord be with you.</p> <p>And also with you.</p> <p>Lift up your hearts!</p> <p>We lift them up to the Lord.</p> <p>Let us give thanks to the Lord our God.</p> <p>It is right to give our thanks and praise.</p> <p>Holy and right it is, and our joyful duty to give thanks to you at all times and in all places, O Lord our Creator, almighty and everlasting God! You created heaven with all its hosts and the earth with all its plenty. You have given us life and being, and preserve us by your providence. But you have shown us the fullness of your love in sending into the world your Son, Jesus Christ, the eternal Word, made flesh for us and for our salvation. For the</p>	<p>[Úvodný dialóg]</p> <p>Duchovný: Pán s vami.</p> <p>Ľud: I s tebou.</p> <p>D: Pozdvihnite svoje srdcia!</p> <p>Ľ: Máme ich pozdvihnuté k Pánovi.</p> <p>D: Poďme vzdať vďaku Pánu, nášmu Bohu.</p> <p>Ľ: Je správne vzdať našu vďaku a chválu.</p> <p>[Prefácia]</p> <p>D: Sväté a správne to je, a naša radostná povinnosť vzdávať ti vďaku vo všetkých časoch a na všetkých miestach, Pane, náš Stvoriteľ, všemohúci a večný Boh! Ty si stvoril nebesia so všetkými jeho zástupmi a zem so všetkou jej plnosťou. Dal si nám život a bytie, a zachovávaš nás svojou prozreteľnosťou. Ale ukázal si nám plnosť svojej lásky, keď si poslal na svet svojho Syna, Ježiša Krista, večné Slovo, ktoré sa stalo telom pre nás a pre našu spásu. Za</p>

²²² *Order of Worship for the Lord's Day (1987)* | Reformed Church in America, [online]. Dostupné z: <http://images.rca.org/docs/worship/lordsday.pdf>

<p>precious gift of this mighty Savior who has reconciled us to you we praise and bless you, O God. With your whole Church on earth and with all the company of heaven we worship and adore your glorious name.</p> <p>Holy, holy, holy Lord, God of power and might, heaven and earth are full of your glory. Hosanna in the highest! Blessed is he who comes in the name of the Lord. Hosanna in the highest!</p> <p>Most righteous God, we remember in this Supper the perfect sacrifice offered once on the cross by our Lord Jesus Christ for the sin of the whole world. In the joy of his resurrection and in expectation of his coming again, we offer ourselves to you as holy and living sacrifices. Together we proclaim the mystery of the faith:</p> <p>Christ has died! Christ is risen! Christ will come again!</p>	<p>vzácný dar tohto mocného Spasiteľa, ktorý nás zmieril s tebou, ťa chválime a žehnáme ti ó Bože. S celou tvojou cirkvou na zemi a s celou nebeskou družinou uctievame a klaniame sa tvojmu slávnemu menu.</p> <p>[Sanctus]</p> <p>[Ľud môže spievať alebo recitovať]</p> <p>Ľ: Svätý, svätý, svätý Pane, Bože sily a moci, nebesia i zem sú plné tvojej slávy. Hosana na výsostiach! Požehnaný je ten, ktorý prichádza v mene Pánovom. Hosana na výsostiach!</p> <p>[Anamnéza]</p> <p>D: Najspravodlivejší Bože, v tejto Večeri spomíname na dokonalú obeť, len raz prinesenú na kríži naším Pánom Ježišom Kristom, za hriech celého sveta. V radosi jeho vzkriesenia a v očakávaní jeho opätovného príchodu, prinášame ti samých seba ako sväté a žijúce obete. Spoločne prehlasujeme tajomstvo viery:</p> <p>[Tajomstvo viery]</p> <p>D+Ľ: Kristus zomrel! Kristus je vzkriesený (vyvýšený)! Kristus príde znovu!</p>
--	---

<p>Send your Holy Spirit upon us, we pray, that the bread which we break and the cup which we bless may be to us the communion of the body and blood of Christ. Grant that, being joined together in him, we may attain to the unity of the faith and grow up in all things into Christ our Lord. And as this grain has been gathered from many fields into one loaf, and these grapes from many hills into one cup, grant, O Lord, that your whole Church may soon be gathered from the ends of the earth into your kingdom. Even so, come, Lord Jesus!</p>	<p>[Epikléza]</p> <p>D: Modlíme sa, zošli na nás svojho Svätého Ducha, aby chlieb, ktorý lámeme a kalich, ktorý žehnáme, mohli nám byť spoločenstvom tela a krvi Kristovej.</p> <p>Dopraj (nám), aby sme v ňom boli spolu spojení, dosiahli jednotu viery a rástli vo všetkých veciach v Kristu, našom Pánovi.</p> <p>A ako toto zrno (obilie) bolo pozberané z mnohých polí do jedného bochníka chleba a tieto hrozná z mnohých pahorkov do jedného kalicha, dopraj Pane, aby celá tvoja cirkev mohla byť skoro zhromaždená z končín zeme do tvojho kráľovstva.</p> <p>A preto príď Pane Ježišu!</p>
--	---

Modlitba k prijímaniu v RCA, ktorú som preložila vyššie, má veľmi podobnú štruktúru ako Hippolytova modelová eucharistická modlitba. Obsahuje úvodný dialóg, prefáciu, anamnetickú časť do ktorej je vložený hymnus Sanctus a epikletickú časť, ktorou sa modlitba končí. Špeciálnym prvkom v modlitbe je už vyššie zmienené tzv. ‚tajomstvo viery‘, nasledujúce po anamnéze. Tajomstvo viery je jednou z možných aklamácií ľudu, ktorá je veľmi starobylá²²³ a zvykne byť súčasťou eucharistických modlitieb Rímskokatolíckej cirkvi, ako som o tom pojednala vyššie. Ďalej je zaujímavé, že na rozdiel od Hippolytovej eucharistickej modlitby i eucharistických modlitieb Rímskokatolíckej cirkvi, v liturgii RCA samotné slová ustanovenia už nie sú súčasťou modlitby k prijímaniu. Môžeme sa nazdávať, že nezačlenením slov

---

²²³ FILIPI, *Pozváni k oslavě*, s. 209.

ustanovenia do modlitby k prijímaniu bolo zámerne vyjadrené ich odlíšenie ako samostatného prvku v liturgickom poriadku. Na druhej strane však existuje aj možnosť, že slová ustanovenia z modlitby k prijímaniu plynule vyúsťujú, takže ich naviazanosť na modlitbu je zreteľná. Modlitba k prijímaniu nezahŕňa doxológiu, ktorá je vyjadrená až v požehnaní v závere celej bohoslužby.

Aby som to zhrnula, modlitba k prijímaniu v RCA je peknou ukázkou naviazania na starú cirkevnú tradíciu, počínajúc Ježišom a apoštolmi. Má logickú štruktúru, ktorá slová ustanovenia nezahŕňa do celku modlitby, ale pravdepodobne z nich zámerne vytvára samostatný celok, ktorý však v žiadnom prípade nemusí pôsobiť rušivým dojmom a slová ustanovenia môžu byť tým pádom chápané ako pekné vyústenie modlitby k prijímaniu, ktorá z nich robí vrchol eucharistického slávenia.

5.4 Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku

5.4.1 História a súčasný stav cirkvi

„Reformovaná kresťanská cirkev (RKC) sa konštitovala na prvej krajinskej synode v bývalom Uhorsku, v Debrecíne roku 1567 a táto synoda sa jednoznačne priznala k ženevskému reformačnému smeru reprezentovanom Jánom Kalvínom.“²²⁴ Ďalší život a vývoj RKC bol v období protireformácie stále viac oslabovaný a tento útlak dokázal aspoň čiastočne zastaviť až Tolerančný patent panovníka Jozefa II., vydaný v roku 1781.²²⁵ Po zániknutí Rakúsko-Uhorska roku 1918 sa začala na území Slovenska formovať samostatná Reformovaná kresťanská cirkev.²²⁶ Po Trianonskej mierovej zmluve uzavretej roku 1920, v ktorej sa riešili hranice novovzniknutého

---

²²⁴ *Reformovaná kresťanská cirkev: História a základná charakteristika cirkvi* | ERC: Ekumenická rada cirkví v SR [online], [cit. 02.05.2019]. Dostupné z: <https://www.ekumena.sk/Clenovia/rkc.htm>

²²⁵ Tamtiež.

²²⁶ Tamtiež.

maďarského štátu, si RKC aj keď s ťažkosťami, ale predsa rýchlo začala hľadať svoje postavenie v rámci Československa.²²⁷

V období trvajúcim približne od konca 1. svetovej vojny do roku 1938 sa učinilo mnoho dôležitých opatrení pre cirkevný rozvoj. Cirkev mala v tom období 492 cirkevných zborov, z ktorých bolo 449 maďarských, 12 zmiešaných a 31 slovenských. Po sčítaní ľudu v roku 1930 vyplynulo, že cirkev združovala 216 662 reformovaných veriacich.²²⁸ Príprava budúcich duchovných prebiehala na Teologickom seminári v Lučenci, zriadenom cirkvou v roku 1925.²²⁹ V Komárne tiež cirkev „prevádzkovala reformovanú pedagogickú vysokú školu, ktorá však po roku 1938 fungovala len dovedy, kým prijatí študenti dokončili štúdium.“²³⁰

Po Viedenskej arbitráži roku 1938 bola časť Slovenska, ku ktorej prináležala väčšina zborov RKC, pričlenená k Maďarsku.²³¹ Po skončení 2. svetovej vojny „boli mnohí veriaci maďarskej národnosti násilne vysídlení do Maďarska alebo do vysídlenej sudetskej oblasti v juhozápadných Čechách. V roku 1948 vláda uznala RKC a roku 1952 dokonca ratifikovala jej cirkevnú ústavu, ale život a práca RKC boli v ateistickom štáte obmedzované a brzdené.“²³² Nové možnosti pre rozvoj a ďalšiu činnosť RKC so sebou priniesla až zmena režimu v roku 1989.²³³

V súčasnej dobe je Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku, s približným počtom 110 000 veriacich, štvrtou najväčšou cirkvou na Slovensku, pričom veriaci

---

²²⁷ *Stručná história Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku.* | Reformata.sk | Nyitóoldal [online], 2012 Reformata.sk, [cit. 02.05.2019]. Dostupné z: <http://www.reformata.sk/mutat/602/>

²²⁸ KIS, Béla A. *Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku*, s. 403. In: FAZEKAS, József; HUNČÍK, Péter. *Maďari na Slovensku (1989-2004). Súhrnná správa. Od zmeny režimu po vstup do Európskej Únie.* Fórum inštitút pre výskum menšín. Z maďarského originálu preložili KECSKEMÉTHYOVÁ, Štefánia; KOVÁČ, Peter. Šamorín 2008.

²²⁹ *Stručná história Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku.* | Reformata.sk | Nyitóoldal [online], 2012 Reformata.sk, [cit. 02.05.2019]. Dostupné z: <http://www.reformata.sk/mutat/602/>

²³⁰ KIS, Béla A. *Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku*, s. 403.

²³¹ *Reformovaná kresťanská cirkev: História a základná charakteristika cirkvi* | ERC: Ekumenická rada cirkví v SR [online], [cit. 02.05.2019]. Dostupné z: <https://www.ekumena.sk/Clenovia/rkc.htm>

²³² Tamtiež.

²³³ KIS, Béla A. *Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku*, s. 404.

slovenskej národnosti môžu tvoriť len 13–15 %.²³⁴ Cirkev v priebehu posledných troch desaťročí učinila veľa novôt tým, že „obnovovala, stavala, vytvorila sieť škôl, vystúpila z desaťročia trvajúcej izolácie, vytvorila si nové vzťahy nielen s reformovanými cirkvami v Karpatskej kotline, ale aj so západoeurópskymi sesterskými cirkvami, vybudovala organizácie a inštitúcie, vytvorila zákony, zreformovala svoj Podporný fond a zorganizovala nespočetné množstvo konferencií a evanjelizácií.“²³⁵ RKC je taktiež „členom Ekumenickej rady cirkví na Slovensku, Svetovej rady cirkví, Svetového zväzu reformovaných a Konferencie európskych cirkví.“²³⁶

5.4.2 Organizácia RKC

„RKC má synodálno-presbyteriálny charakter a jej najvyšším zákonodarným orgánom je synoda, tvorená sedemnástimi ordinovanými a sedemnástimi laickými poslancami. Synoda volí zo svojich radov Synodnú radu (7 ordinovaných a 7 laických členov) a Predsedníctvo synody. Základnou organizačnou zložkou RKC je cirkevný zbor na čele s presbyterstvom, ktoré vedie duchovný pastier a kurátor.“²³⁷ „Synoda popri siedmich maďarských seniorátoch (bratislavskom, komárňanskom, tekovskom, gemerskom, západno-košickom, východno-košickom a užskom) vytvorila aj dva slovenské senioráty (michalovský a ondavsko-hornádsky).“²³⁸ „Každý seniorát je riadený valným zhromaždením na čele so seniorom a seniorálnym kurátorom. Vzhľadom na historickú minulosť je pre RKC typická dvojjazyčnosť a väčšia časť veriacich patrí k maďarskej národnostnej menšine.“²³⁹ „Administratívnym centrom RKC je Kancelária Predsedníctva synody, ktorá od roku 1985 sídli v Komárne.“²⁴⁰

---

²³⁴ KIS, Béla A. *Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku*, s. 403.

²³⁵ Tamtiež, s. 410.

²³⁶ *Stručná história Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku*. | Reformata.sk | Nyitóoldal [online], 2012 Reformata.sk, [cit. 04.05.2019]. Dostupné z: <http://www.reformata.sk/mutat/602/>

²³⁷ *Reformovaná kresťanská cirkev: História a základná charakteristika cirkvi* | ERC: Ekumenická rada cirkví v SR [online], [cit. 04.05.2019]. Dostupné z: <https://www.ekumena.sk/Clenovia/rkc.htm>

²³⁸ KIS, Béla A. *Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku*, s. 404.

²³⁹ *Reformovaná kresťanská cirkev: História a základná charakteristika cirkvi* | ERC: Ekumenická rada cirkví v SR [online], [cit. 04.05.2019]. Dostupné z: <https://www.ekumena.sk/Clenovia/rkc.htm>

²⁴⁰ KIS, Béla A. *Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku*, s. 410.

Súčasným biskupom cirkvi je Mgr. László Fazekas. RKC „spolu s ostatnými reformovanými cirkvami vyznáva dve historické konfesie: Heidelberský katechizmus (1563) a Druhé helvétske vyznanie viery (1566).“²⁴¹ Ústava RKC bola od zmeny režimu v roku 1989 niekoľkokrát pozmenená a v súčasnej dobe je aktuálnym znenie ústavy prijaté v decembri 2002.²⁴²

5.4.3 Pokus o zavedenie eucharistickej modlitby do liturgie Večere Pánovej

Existujú aj také reformované cirkvi, ktoré do svojich eucharistických liturgií zatiaľ eucharistickú modlitbu nezakomponovali. Príkladom takej cirkvi je tiež Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku. Nie je to preto, že by sa v RKC ešte nepojednávalo o téme znovuzavedenia eucharistickej modlitby do liturgie Večere Pánovej, ale práve naopak, debata na túto tému v cirkevných kruhoch prebehla už dávnejšie, bohužiaľ však s neúspechom. Dozvedám sa o tom z emailovej komunikácie s duchovným reformovaného zboru v Michalovciach, pánom Mgr. Jurajom Gajdošocim, ktorý uvádza, že „tzv. eucharistická modlitba sa mala zaviesť pre naše zbory v období, keď bol biskupom brat Gejza Erdélyi (1996-2008). V tej dobe sa vytvoril návrh novej liturgie. Mala byť spoločná pre všetky naše zbory, ktoré si ju mali odskúšať. Týkala sa bohoslužieb a Večere Pánovej. V návrhu bola pred Večerou Pánovou umiestnená kajúca Kalvínova modlitba. Zbor mal aj odpovedať na určité otázky, napríklad že ľutuje svoje hriechy. Bol tam i znak pokoja - podávanie rúk.“²⁴³ Na otázku, či bol tento návrh liturgie publikovaný v knižnej podobe alebo aspoň v nejakom periodiku či zborníku p. Gajdošoci odpovedal, že „samotná liturgia uverejnená nebola, len o nej rokovala v minulosti synoda a návrh prišiel k zborom, ktoré ju mali odskúšať a podľa možnosti

---

²⁴¹ *Reformovaná kresťanská cirkev: História a základná charakteristika cirkvi* | ERC: Ekumenická rada cirkví v SR [online], [cit. 04.05.2019]. Dostupné z: <https://www.ekumena.sk/Clenovia/rkc.htm>

²⁴² KIS, Béla A. *Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku*, s. 404.

²⁴³ GAJDOŠOCI, Juraj. *Agenda, liturgický poriadok a pokus o znovuzavedenie eucharistickej modlitby do liturgie Večere Pánovej v RKC* [osobná komunikácia], 2019 [cit. 04.05.2019], e-mail: gajdosocijuraj@azet.sk

prijat'. Niekde ju ani neodskúšali, pretože zbory boli väčšinou proti a nakoniec sa to neprijalo.²⁴⁴

Z toho čo bolo doposiaľ popísané je teda možné usudzovať, že otázka znovuzavedenia eucharistickej modlitby do liturgie Večere Pánovej sa prerokovávala aj v takej malej cirkvi akou je Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku. Žiaľ je taktiež možné usudzovať, že jej členovia nie sú zatiaľ tak otvorení k zmenám vo svojich dlho-zaužívaných liturgických poriadkoch, čo svedčí aj o veľkej konzervatívности cirkvi a jej náklone k tradícii kalvínskej reformácie.

5.4.4 Agenda Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku pre slovenské zbory

Ak by sa niekto nazdával, že dostať sa k Agende, resp. liturgickému poriadku Reformovanej cirkvi na Slovensku je jednoduché, určite by zostal nemilo prekvapený. Cesta k získaniu tejto ‚tajomnej‘ knihy je veľmi neľahká. Možno je to aj z toho dôvodu, že žiadna oficiálna Agenda v slovenskom jazyku v Reformovanej cirkvi na Slovensku jednoducho neexistuje. Z emailovej komunikácie so súčasným zástupcom biskupa pre slovenské zbory v RKC, pánom Mgr. Jánom Semjanom vyplynulo, že liturgický poriadok, ktorý slovenskí duchovní v RKC používajú pri vysluhovaní eucharistickej slávnosti, je vlastne ‚preklad z oficiálnej Ravaszovej Agendy, pričom aj ten preklad je zrejme prispôbený na zvyky v slovenských zboroch. Je to preklad, ktorý si vždy nastupujúci farári obstarávajú od iných, už v službe pôsobiacich farárov a následne možno ešte aj trochu štylisticky prispôbujú jazyku dnes používanému, pokiaľ ide napríklad o exempláre od starších farárov.²⁴⁵

Je však taktiež potrebné zmieniť, že pokus o vytvorenie liturgického poriadku v slovenskom jazyku bol predsa len pred rokmi učený, a to bývalým zástupcom biskupa pre slovenské zbory, pánom Mgr. Mariánom Hamarim. Bohužiaľ návrh tohto

---

²⁴⁴ GAJDOŠOCI, Juraj. *Agenda, liturgický poriadok a pokus o znovuzavedenie eucharistickej modlitby do liturgie Večere Pánovej v RKC* [osobná komunikácia], 2019 [cit. 04.05.2019], e-mail: gajdosocijuraj@azet.sk

²⁴⁵ SEMJAN, Ján. *Agenda a liturgický poriadok Večere Pánovej v RKC* [osobná komunikácia], 2019 [cit. 05.05.2019], e-mail: semjan.jan@gmail.com

liturgického poriadku nevošiel do platnosti a nestal sa v cirkvi oficiálnym.²⁴⁶ Z toho všetkého, čo bolo doposiaľ zmienené teda vyplýva, že slovenské zbory, ktoré sú súčasťou Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku, používajú maďarskú Agendu, ktorá až do dnešných dní nebola oficiálne preložená do slovenského jazyka a liturgický poriadok k Večeri Pánovej len voľne koluje v rôzne upravených prekladoch od jedného duchovného k druhému. Ak sa cirkevní predstavitelia nezhodnú na vytvorení úplne nového liturgického poriadku pre slovenské zbory, slovenským duchovným by v ich službe veľmi pomohol aspoň oficiálny preklad maďarskej Agendy do slovenského jazyka.

5.4.5 Agenda Dr. Lászla Ravasza a liturgický poriadok Večere Pánovej

Ako už bolo zmienené vyššie, slovenské zbory RKC pri Večeri Pánovej používajú liturgický poriadok, ktorý bol neznámo kým a kedy, preložený z maďarskej Agendy Dr. Lászla Ravasza z roku 1927 do slovenčiny, a postupom času jednotlivými duchovnými trochu upravený a prispôsobený súčasnému jazykovému vyjadrovaniu. V tejto maďarskej Agende nachádzame 6 liturgických poriadkov pre Večeru Pánovu²⁴⁷, pretože v RKC podľa starej tradície oddávna platí, že Večera Pánova sa vysluhuje najmenej 6-krát do roka a to pri príležitosti Vianoc, pôstu, Veľkej noci, Svätodušných sviatkov, Nového chleba a Nového vína (slávia sa pri zbere úrody na konci leta).²⁴⁸ Okrem týchto šiestich stálych príležitostí pre slávenie eucharistie, môže byť však Večera Pánova na základe rozhodnutia cirkevného zboru súčasťou ktorejkoľvek bohoslužby.²⁴⁹ Je potrebné zmieniť, že 6 spomenutých liturgických poriadkov v maďarskej Agende sa od seba v zásade vôbec nelíšia, až na malé obsahové drobnosti týkajúce sa obdobia, v ktorom sa Večera Pánova slávi.

---

²⁴⁶ GAJDOŠOCI, Juraj. *Agenda, liturgický poriadok a pokus o znovuzavedenie eucharistickej modlitby do liturgie Večere Pánovej v RKC* [osobná komunikácia], 2019 [cit. 05.05.2019], e-mail: gajdosocijuraj@azet.sk

²⁴⁷ RAVASZ, László. *Ágenda. A Magyar Református egyház liturgiás könyve*. Bethlen Gábor irodalmi és nyomdai rt. Nyomása. Budapest, 1927, s. 157-325.

²⁴⁸ *Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku, Zákon č. 2/2011 o podmienkach výkonu jednotlivých cirkevných obradov*. In: Kalvínske hlasy LXXXII. (č. 6/2011), Príloha Kalvínskych hlasov č. 6/2011.

²⁴⁹ Tamtiež.

Každý liturgický poriadok k Večeri Pánovej v zásade tvoria prvky nasledujúce v tomto poradí:

- a) pozdrav
- b) príhovor so Slovami ustanovenia
- c) modlitba pred Večerou Pánovou týkajúca sa vyznania vín
- d) Apoštolské vierovyznanie, ktoré vyúsťuje do štyroch otázok duchovného k veriacim, ktoré sa týkajú vyznania viery a následného záväzku k posvätenému životu
- e) vyhlásenie duchovného o odpustení hriechov
- f) pozvanie ku stolu Pánovmu
- g) vysluhovanie Večere Pánovej, pri ktorom duchovný prednesie modlitby nad chlebom a kalichom, po ktorom nasleduje samotné prijímanie eucharistických darov veriacimi
- h) záverečná reč duchovného
- i) modlitba vďaky
- j) modlitba Otčenáš
- k) požehnanie

Na tomto liturgickom poriadku Večere Pánovej v RKC si môžeme všimnúť veľké podobnosti s Kalvínovým ženevským i štrasburským poriadkom. V zásade sa v jednotlivých prvkoch a pasážach zhodujú, rozdiel je len v poradí v akom po sebe nasledujú a taktiež v pomenovaní niektorých úkonov. Napríklad Kalvínova exhortácia je v Ravaszovej Agende začlenená do kolónky ‚záverečná reč‘, je oveľa kratšia a zredukovanejšia a na rozdiel od Kalvínových liturgických poriadkov nie je umiestnená

pred prijímaním eucharistických darov, ale až po ňom. Preklad tejto záverečnej reči s prvkami exhortácie z maďarskej Agendy do slovenčiny je nasledovný:

Tabuľka 7 Záverečná reč priradená do liturgického poriadku Večere Pánovej v RKC

<p>Záverečná reč na konci slávenia Večere Pánovej podľa maďarskej Agendy Dr. Lászla Ravasza²⁵⁰</p>	<p>Slovenský preklad záverečnej reči z maďarskej Agendy do slovenčiny²⁵¹</p>
<p>Keresztyén atyámfiái, így szerzette a mi Urunk Jézus Krisztus az utolsó vacsorát. Így éltek vele az apostolok, a reformátorok, hitvalló őseink és így éltünk vele Isten kegyelméből mi is. Minekelőtte azonban elbocsátánánk titeket, kérünk és intünk, hogy Isten kegyelmét hiábavalóvá ne tegyétek magatokban. Ne uralkodjék többé ti bennetek a bűn: sőt viseljétek magatokat a ti keresztyén rendeltetésekhez méltóan, hogy semmi titeket meg ne foszthasson Istennek ama szeretetétől, amelyet kijelentett és hozzátok megbizonyított a Jézus Krisztusban.</p> <p>Legyetek mint ő szentei és szerettei könyörületesek; öltözzétek fel a jóságot,</p>	<p>Bratia a sestry, tak ustanovil náš Pán Ježiš Kristus svoju svätú Večeru, tak ju užívali apoštoli, reformátori, naši predkovia a z milosti Božej sme aj my na nej boli účastníkmi. Prv však, než sa rozídeme, prosím vás a napomínam, aby ste nebrali milosť Božiu nadarmo. Nech nad nami už naďalej nevládne hriech, ale správajte sa tak, ako vyvolení Boží, aby s vami zostala láska Božia, ktorú Vám preukázal skrze Pána Ježiša Krista.</p> <p>Bud'te Jeho svätí a milovaní, oblečte si dobrotivosť, pokoru, krotkosť a trpezlivosť.</p>

²⁵⁰ RAVASZ, *Ágenda*, s. 223.

²⁵¹ Preklad z maďarskej Ravaszovej Agendy do slovenského jazyka mi poskytol pán farár Mgr. Péter Kozár. Je potrebné zmieniť, že tento slovenský preklad je na 95% zhodný so záverečnou rečou, ktorú nachádzame v maďarskej Agende. Tento preklad zdedil p. Kozár od svojho otca, ktorý bol tiež farárom. Takýto slovenský preklad je bežne (možno s menšími úpravami) používaný pri liturgii Večeri Pánovej všetkými duchovnými, ktorí slúžia v slovenských zboroch RKC.

<p>alázatosságot, szelídséget, béketűrést.</p> <p>Szenvedjétek el egymást és ha egymásra valami panaszotok vagyon, bocsássatok meg egymásnak, mint Jézus megbocsátott tinéktek. Az Istennek békessége uralkodjék a ti szíveitekben, melyre hivattatok is egy testben.</p> <p>Most, mielőtt megtérnénk hajlékunkba, jertek, emeljük fel szívünket Istenhez és adjunk hálát velünk közlött kegyelmességéért, imádkozván ekképen:</p>	<p>Znášajte sa vospolok a odpúšťajte si, ak by mal niekto voči niekomu sťažnosť. Ako vám odpustil Pán, tak i vy sebe navzájom. Pokoj Boží nech panuje vo vašich srdciach, veď k nemu ste povolaní ako jedno telo.</p> <p>A teraz, prv, než by sme sa vrátili do svojich príbytkov, poďme a pozdvihnúc srdcia i duše svoje, vzdajme chválu za preukázanú nám milosť, takto sa spolu pomodliac:</p>
---	--

Táto záverečná reč, ktorá bola z francúzštiny (francúzskej agendy) preložená a revidovaná Sándorom Baksayom v Ravaszovej maďarskej Agende²⁵², obsahuje podobne ako Kalvínova exhortácia frázu odkazujúcu k liturgickému zvolaniu ‚pozdvihnite srdcia‘, ktoré je v eucharistických modlitbách súčasťou úvodného dialógu. Dalo by sa diskutovať o tom, že okrem zmienky o ‚pozdvihnutí srdca‘ vykazuje liturgický poriadok k Večeri Pánovej v RKC všetky prvky obsiahnuté v eucharistickej modlitbe, aj keď samotnú eucharistickú modlitbu neobsahuje. V modlitbe pred Večerou Pánovou, ktorá sa vo väčšej miere týka predovšetkým vyznania vína, je nič menej možné explicitne vnímať anamnetické prvky, ktoré sa sústreďujú najmä na pripomienku Ježišovho vykupiteľského diela. Okrem toho je anamnéza veľmi jasne vyjadrená v Apoštolskom vierovyznaní a v štyroch otázkach týkajúcich sa vyznania viery a následného záväzku k posvätenému životu. Slová ustanovenia sú jediným prvkom, ktorý duchovní slovenských zborov RKC v eucharistickom poriadku podľa maďarskej Agendy nemajú umiestnený hneď po úvodnom pozdrave, ale až pred modlitbami

---

²⁵² RAVASZ, *Ágenda*, s. 223.

prednášanými nad chlebom a vínom, čo sa aj zdá byť logickejšie. Eucharistický poriadok RKC vykazuje aj známky epiklézy a to v modlitbe vďaky, v ktorej sa síce explicitne neprosí o zoslanie Ducha Svätého, ale v širšom zmysle slova, každá takáto ďakovná modlitba v šiestich spomínaných eucharistických poriadkoch v Ravaszovej Agende, hovorí nejakým spôsobom o pôsobení Ducha Svätého. V závere týchto ďakovných modlitieb vo väčšine prípadov nechýba ani záverečná doxológia s aklamáciou ‚Amen‘. Na tomto mieste môžeme uviesť malý príklad ďakovnej modlitby po Večeri Pánovej z maďarskej Agendy, ktorá vykazuje epikletický prvok i záverečnú doxológiu s aklamáciou ‚Amen‘:

Tabuľka 8 Príklad ďakovnej modlitby po Večeri Pánovej podľa Agendy Dr. L. Ravasza

Ďakovná modlitba po Večeri Pánovej²⁵³
<p>Nebeský Bože, touto sviatosťou Večere Pánovej si nám umožnil byť súčasťou odpustenia hriechov, dostali sme zálohu skrze Pána Ježiša Krista. Čo Ti my dáme za Tvoju dobrotu? Hlásajte do celého sveta Božie milosrdenstvo, skrze ktoré máme synovské právo stáť sa Tvojimi deťmi a vyvolenými (oddelenými) pre život večný. Ó Bože, za veľkú cenu sme kúpení, za čo Ťa vyvyšujeme a svoj život Tebe zaväzujeme. To bude našou životnou radosťou. Prijmi Pane horlivosť nášho srdca, pomáhaj nám svojou milosťou, aby sme to, čo sme Ti dnes touto sviatosťou sľúbili, aj splnili. Aby sme Ti boli verní do smrti. Uč nás Pane činiť len a len Tvoju vôľu. Tvoj Duch Svätý nech nás znovu zrodí [epikletický prvok], aby sme odo dneška žili skrze vieru v Ježiša Krista, ktorý nás tak miloval, že sám seba vydal za nás. Ó Bože pokoja, posväť nás dokonalou láskou, udržuj (spravuj) nás na tele i na duchu v svätosti, kým príde deň, kedy sa vráti Pán Ježiš Kristus. Bohu Otcu Stvoriteľovi, Synu i Duchu Svätému tešiteľovi, sláva na veky vekov. Amen [záverečná doxológia s aklamáciou ‚Amen‘]</p>

²⁵³ RAVASZ, *Agenda*, s. 224. S prekladom tejto modlitby mi pomáhala znalkyňa maďarského jazyka pani Irena Pastorová, členka Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku. Podotýkam, že ide o pracovný preklad, ktorý nie je nikde oficiálne uverejnený.

Tento bohatý popis eucharistického liturgického poriadku podľa maďarskej Agendy RKC potvrdil, že táto cirkev zachovala mnohé z Kalvínovej tradície. Eucharistická modlitba síce v liturgii Večeri Pánovej zakomponovaná nie je, no aj napriek tomu sa v obrade Večere Pánovej odráža celá škála jej jednotlivých prvkov.

6 Možný prínos eucharistickej modlitby do reformovanej liturgie

Je zrejmé, že Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku, ale určite aj iné cirkvi kalvínskeho typu, ktoré s ňou zdieľajú podobný liturgický poriadok k Večeri Pánovej, majú vo svojich eucharistických poriadkoch do určitej miery obsiahnuté všetky prvky tradičnej eucharistickej modlitby, alebo aspoň jej hlavné časti. To však ešte neznamená, že všetky tieto prvky sú rovnako silno akcentované a teda aj rovnako silno prežívané. Eucharistická modlitba svojim obsahom i zaradením do liturgie Večere Pánovej vyzdvihuje prvky chvály a vďačnosti, ktoré by mali byť vyjadrené i v postoji účastníka Večere Pánovej. Taktiež svojim obsahom upriamuje veľkú pozornosť na anamnézu a epiklézu, teda poskytuje priestor pre pripomínanie Božieho jednania a smeruje k prosbám o pôsobenie Ducha Svätého. Všetky tieto prvky zvyknú byť v protestantských cirkvách, ktoré do svojich liturgií ešte nezaviedli eucharistickú modlitbu, nedostatočne vyjadrené. Namiesto nich v liturgických poriadkoch bez eucharistickej modlitby často figurujú prvky, ktoré s chválou a vďakou nemajú až toľko spoločné a ktorých premiestnenie do inej časti bohoslužby než je Večera Pánova, resp. ich vylepšené znenie vzhľadom na eucharistickú modlitbu, by bolo pre mnohé protestantské cirkvi pri slávení Večere Pánovej určite veľkým prínosom.

V kapitole o liturgickej obnove Večere Pánovej som na základe Agendy Českobratrskej cirkve evangelické uviedla dva prvky v protestantskej liturgii Večere Pánovej, ktoré môžu pôsobiť rušivým dojmom. Jedná sa o prvok vyznania vín a tzv. exhortáciu alebo napomenutie k nehodnému prijímaniu Večere Pánovej. Zakomponovaním týchto prvkov do liturgie Večere Pánovej sa totiž vytráca motív radosti a oslavy, ktorý by mal byť v eucharistickej slávnosti prvoradý. Z Agendy Českobratrskej cirkve evangelické jasne vyplýva, že oddelením vyznania vín od bohoslužby slova a ich priradením k liturgii Večere Pánovej, vystalo na povrch

niekoľko negatívnych aspektov.²⁵⁴ V prvom rade sa oddelením vyznania vín od bohoslužby slova narušila jednota a kontinuita celej bohoslužby, pretože vyznanie vín ako súčasť Večere Pánovej „vyvolalo potrebu zaviesť nové kázanie alebo prehovor pred Večerou Pánovou, a tým pádom vznikli akési druhé bohoslužby.“²⁵⁵ Vedľa toho bola ďalším nežiadúcim aspektom prílišná sústredenosť veriacich na svedenie ako „ústrednú časť Večere Pánovej“, pričom najdôležitejší motív „radostného stolovania s Pánom ustupoval do pozadia.“²⁵⁶ „Podtrhnutie vyznania vín tiež viedlo k tomu, že účasť na sviatosti bola pokladaná skôr za právo tých, ktorí sú jej hodní, než za dar pre tých, ktorí si nič nezaslúžia.“²⁵⁷ Agenda Českobratrskej cirkve evangelickej navrhuje pre protestantské cirkvi zaoberajúce sa týmto problémom aj inovatívne riešenie, spočívajúce v umiestnení vyznania vín a zvesti o milosti k bohoslužbe slova, a to nielen pri bohoslužbách, ktorých súčasťou je Večera Pánova. Tým by sa naznačilo, „že každé bohoslužby sa majú konať v duchu pokánia a odpustenia.“²⁵⁸ Vyznanie vín by ani nemuselo výhradne pozostávať z typických otázok a odpovedí, stačilo by ich vyjadriť vrúcnu modlitbou.²⁵⁹

Je možné usudzovať, že liturgické poriadky k Večeri Pánovej, ktorých súčasťou je eucharistická modlitba, takýmito negatívami netrpia. Je to z dôvodu ďakovného a oslavného charakteru eucharistickej modlitby, ktorý by prvky opačné než je vďaka a chvála istotne narušali. Už na príklade Reformovanej cirkvi v Amerike (RCA) sme si mohli všimnúť, že pri popise jej poriadku k Večeri Pánovej nebolo o vyznaní vín ani zmienky. Nie je to preto, že by jej liturgický poriadok žiadne vyznanie vín neobsahoval, ale preto, že prvok vyznania vín RCA vo svojom liturgickom poriadku z roku 1987 priradila práve k bohoslužbe slova a to nie až k záveru, ale dokonca ešte pred samotné

---

²⁵⁴ *Agenda Českobratrskej cirkve evangelickej*, s. 24.

²⁵⁵ Tamtiež, s. 24.

²⁵⁶ Tamtiež, s. 24.

²⁵⁷ Tamtiež, s. 24.

²⁵⁸ Tamtiež, s. 24-25.

²⁵⁹ Tamtiež, s. 25.

kázanie.²⁶⁰ Po vyznaní vín tiež nasleduje klasické uistenie o odpustení.²⁶¹ Ak je vyznanie vín priradené k bohoslužbe slova, tak žiadnym spôsobom nenaruša slávnostný priebeh Večere Pánovej, založený v prvom rade na chválach a vďačnosti, čoho dôkazom je aj bohatý obsah eucharistickej modlitby vyjadrujúci túto tematiku.

Vedľa vyznania vín môže byť ďalším rušivým prvkom v eucharistických liturgiách protestantských cirkví exhortácia alebo napomenutie k nehodnému prijímaniu. Táto exhortácia vychádza z Písma Svätého a jej autorom je apoštol Pavol. V 1 Kor 11,27 Pavol píše: „Takže ktokoľvek je tento chlieb alebo pije kalich Pánov nehodne, bude vinným tela a krvi Pánovej.“²⁶² Na základe tejto biblickej pasáže, ktorá nasleduje u Pavla hneď po slovách ustanovenia, reformátori tento prvok tiež vložili do svojich liturgických poriadkov a často ho ešte obšírne popísali, ako už o tom bola reč v predchádzajúcich kapitolách. Aj kvôli tomu sa teda Večera Pánova niesla akoby v pochmúrnom duchu. Čo sa týka dvoch reformovaných cirkví, ktoré som konkrétne uviedla, teda RCA a RKC, a ich prístupu k prvku exhortácie v liturgii Večere Pánovej, je tento prvok v ich eucharistických poriadkoch značne redukovaný. Vo formulári RCA z roku 1987 táto exhortácia dokonca nie je ani explicitne vyjadrená. Nachádzame v ňom len akýsi prehovor alebo poučenie o Večeri Pánovej, ktoré však výhradne charakterizuje tón milosti pochádzajúcej od Boha.²⁶³ V liturgickom poriadku k Večeri Pánovej v RKC je naopak prvok exhortácie vyjadrený explicitne, ale celkom miernym tónom. Na rozdiel od Kalvínovej dlhej verzie exhortácie, ktorú v českom preklade nachádzame u P. Filipiho²⁶⁴, exhortácia v liturgii RKC je veľmi stručná, zakomponovaná do záverečnej reči a nasleduje až po prijímaní veriacich. V exhortácii RKC je vyjadrené predovšetkým to, aby milosť Božia nebola braná nadarmo a aby si veriaci medzi sebou

---

²⁶⁰ *Order of Worship for the Lord's Day (1987)* | Reformed Church in America, [online]. Dostupné z: <http://images.rca.org/docs/worship/lordsday.pdf>

²⁶¹ Tamtiež.

²⁶² Podľa: ROHÁČEK, *Svätá Biblia*, s. 236.

²⁶³ *Order of Worship for the Lord's Day (1987)* | Reformed Church in America, [online]. Dostupné z: <http://images.rca.org/docs/worship/lordsday.pdf>

²⁶⁴ FILIPI, *Hostina chudých*, s. 138-140.

dokázali navzájom odpúšťať tak, ako im odpustil Pán.²⁶⁵ Výzvu alebo napomenutie apoštola Pavla o nehodnom prijímaní z 1 Kor 11,27 už mnohé protestantské cirkvi do svojich formulárov k Večeri Pánovej k slovám ustanovenia nepriradujú.²⁶⁶ Dôvodom nepriradzovania tohto napomenutia k slovám ustanovenia môže byť pravdepodobne skutočnosť, že napomenutie „do podania Ježišových slov vlastne nepatrí“²⁶⁷ a pretože z biblie (1 Kor 11,17-22) je známe, že toto Pavlovo napomenutie k nehodnému prijímaniu bolo motivované konkrétnymi zlozvykmi kresťanov pri Večeri Pánovej v Korinte. Príkladom protestantskej cirkvi, ktorá napomenutie o nehodnom prijímaní k slovám ustanovenia nepriraduje, môže byť inovatívnosť a ekumenickým rozhovorom otvorená Reformovaná cirkev v Amerike. Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku, ktorá sa vo svojej liturgii Večere Pánovej riadi z veľkej časti podľa maďarskej Agendy L. Ravasza, Pavlovo napomenutie k slovám ustanovenia priradené má i nemá. V Ravaszovej Agende sú totiž poriadky k Večeri Pánovej, v ktorých Pavlovo napomenutie po slovách ustanovenia nasleduje, ale je nutné povedať, že v Agende je oveľa viac takých poriadkov, ktoré toto napomenutie nezahŕňajú. Sama som bola v slovenských zboroch RKC svedkom takej Večere Pánovej, pri ktorej táto Pavlova exhortácia zaznela. Exhortácia alebo napomenutie o nehodnom prijímaní vo všeobecnosti podľa D. Macleoda, nemusí mať až tak pochmúrny charakter. Macleod vníma napomenutie v liturgii Večeri Pánovej skôr ako „povzbudenie, než ako nejakú hrozivú poznámku.“ Koniec koncov napomenutie pred nehodným prijímaním vyslovil už apoštol Pavol a určite tým nechcel nikoho strašiť ani sa tým nikomu vyhrážať. Chcel len pravdepodobne túto jedinečnú pamiatku na Krista, vyjadrenú najviac vo Večeri Pánovej, uchovať vo veľkej úcte a z toho dôvodu by bolo omylom napomenutie o nehodnom prijímaní z eucharistickej liturgie úplne vylúčiť.²⁶⁸ Určite by ho však bolo

---

²⁶⁵ RAVASZ, *Ágenda*, s. 223.

²⁶⁶ MACLEOD, Donald. *Calvin into Hippolytus?*, s. 262. In: SPINKS, Bryan; TORRANCE, Iain. *To glorify God. Essays on modern Reformed liturgy*. T&T Clark, Edinburgh, 1999.

²⁶⁷ FILIPI, *Pozváni k oslavě*, s. 207.

²⁶⁸ MACLEOD, *Calvin into Hippolytus?*, s. 263.

potrebné prispôbiť ľuďom dnešnej doby a vyzdvihnúť v ňom predovšetkým prvky milosti a dobroty Božej k jeho ľudu.

Eucharistická modlitba môže byť pre protestantské cirkvi veľkou inšpiráciou aj kvôli svojmu trinitárne ladenému obsahu, ktorý Večera Pánova v protestantizme väčšinou nevykazuje, pretože je skôr umiestnená do kristologického rámca.²⁶⁹ Pri slávení Večere Pánovej je veľmi potrebné, aby sa pojednanie o stvorení a spásе neoddeľovalo, pretože jedno i druhé spolu úzko súvisia.²⁷⁰ Podľa B. Bürkiho môže mať rozvoj trinitárnej dimenzie vo Večeri Pánovej v protestantských cirkvách bohatý teologický prínos a taktiež môže zabrániť neblahému štiepeniu, ktoré by predstavovalo²⁷¹:

- a) oddelenie ukrižovania od zmŕtvychvstania (eucharistia nie je len sviatosťou týkajúcou sa kríža)
- b) oddelenie minulosti od prítomnosti (Večera Pánova nie je len historickým pozorovaním)
- c) oddelenie kajúcnosti od posvätenia (Večera Pánova nemá byť kajúcny obradom)
- d) oddelenie Krista od Ducha Svätého (Večera Pánova musí mať schopnosť tvarovať duchovnosť/spiritualitu).

Prínos eucharistickej modlitby do eucharistických poriadkov protestantských cirkví spočíva v motívoch chvály a vd'aky, ktoré sa majú odzrkadľovať v radostnejšej a slávnostnejšej atmosfére Večere Pánovej. Prvok vyznania vín by preto mal byť

---

²⁶⁹ BÜRKI, Bruno. *The celebration of the Eucharist in Common Order (1994) and in the Continental Reformed liturgies*, s. 237. In: SPINKS, Bryan; TORRANCE, Iain. *To glorify God. Essays on modern Reformed liturgy*. T&T Clark, Edinburgh, 1999.

²⁷⁰ Tamtiež, s. 237.

²⁷¹ Tamtiež, s. 237-238.

priradený k bohoslužbe slova jednak preto, aby svojim smútočným charakterom nenarúšal radosť zo stretnutia s Kristom pri stole Večere Pánovej a taktiež preto, že tesným spojením vyznania vína s Večerou Pánovou sa vytvára predstava, že vyznanie vína je nejakou vstupnou podmienkou k pripusteniu k Večeri Pánovej, resp. že vyznaním vína je možné získať status toho, kto je už hodným k Večeri Pánovej pristúpiť. V skutočnosti však túto ‚hodnosť‘ nemôžeme sami od seba dosiahnuť nikdy a k Večeri Pánovej sme Kristom pozívaní aj napriek svojej nehodnosti, výhradne z milosti Božej.

Napomenutie o nehodnom prijímaní má svoje bohaté historické pozadie a na veriaceho nemá pôsobiť frustrujúco, ale naopak povzbudzujúco. Obsah exhortácie je však potrebné viac sústrediť na prvky Božej milosti a dobroty, ktoré by ladili s obsahom samotnej eucharistickej modlitby. Eucharistická modlitba je tiež formulovaná trojične, so zameraním na Božie skutky od stvorenia sveta až po pôsobenie Ducha Svätého v súčasnom svete. Tým chce jej obsah naznačiť, že Večera Pánova nebola jednorazová udalosť, ale je stále aktuálna a živá. Zostáva len na jednotlivých protestantských cirkvách ako sa so všetkými týmito záležitosťami popasujú a do akej miery príjmu obsah eucharistickej modlitby do liturgií Večere Pánovej.

Záver

V tejto práci som si kládla za úlohu hneď niekoľko cieľov. Chcela som preskúmať, v čom spočíva liturgický a teologický prínos eucharistickej modlitby pre eucharistickú liturgiu reformovaných cirkví, akú podobu môže nadobudnúť reformovaná liturgia, ktorá sa pokúša začleniť eucharistickú modlitbu do Večere Pánovej a aké teologické motívy sa v nej vďaka tomu objavujú. Preto som sa rozhodla porovnať reformovanú liturgiu, ktorá eucharistickú modlitbu obsahuje, s reformovanou liturgiou, ktorá eucharistickú modlitbu neužíva a pokúsila som sa zistiť, či je vo svojich teologických motívoch nejakým spôsobom ochudobnená alebo nie. Tým sa mala práca dostať k poukázaniu na veľký význam a dôležitosť eucharistickej modlitby ako súčasť slávnosti Večere Pánovej a vyzdvihnúť eucharistickú modlitbu ako významný prvok týkajúci sa liturgickej obnovy v súčasných protestantských, resp. reformovaných cirkvách.

Vzhľadom na vyššie zmienené ciele sa preto práca neobišla bez obširného historického výskumu, týkajúceho sa vzniku a postupnej transformácie eucharistickej modlitby až po jej súčasný tvar. Poukázala som, že eucharistická modlitba má pôvod v židovskom požehnaní, resp. modlitebnej forme ‚berakah‘, ktorú zbožní židia prednášali pri jedle, a v ktorej ďakovali a chválili Boha za pokrm, ktorý im uštedril. Túto modlitebnú formu používal aj Ježiš Kristus a po ňom jeho učeníci, až napokon našla svoje miesto v kresťanstve. Jej tvar sa však postupom času menil. Prvky vďaka a chvály v nej v rannom kresťanstve ešte zostali, ale už sa netýkala výhradne vďaka za pokrm. Stala sa symbolickým pripomínaním Kristovho spasiteľského diela, s ohľadom na jeho poslednú večeru s učeníkmi. V spise Apológia I od Justina Martyra z druhej polovice 2. storočia už chýba zmienka o spoločnom jedle veriacich kresťanov pri ich spoločných stretnutiach, ktoré v kresťanskom spise Didaché, z konca 1. storočia ešte zaznamenané je. To znamená, že s vývojom kresťanskej bohoslužby sa postupne upúšťalo od spoločného jedla veriacich, aj keď modlitebná forma týkajúca sa požehnaní zostávala stále prítomná a postupne sa z nej vytvárala eucharistická modlitba do takej podoby, ako ju poznáme dnes.

Mnoho súčasných cirkví a bádateľov vníma ako určujúce eucharistické modlitby starej cirkvi a to predovšetkým Hippolytovu eucharistickú modlitbu. Jej autorom alebo aspoň sprostredkovateľom bol biskup Hippolyt Rímsky, ktorý jej text zaznamenal vo svojom spise *Traditio apostolica* (Apoštolská tradícia). Poukázala som na to, že tento text už obsahoval prvky, ktoré dnes v eucharistických modlitbách vnímame ako základné, a to úvodný dialóg, anamnézu, slová ustanovenia, epiklézu a doxológiu s aklamáciou ‚Amen‘. Od 4. storočia sa však postupne konštruoval Rímsky kánon, ktorý zostal jedinou eucharistickou modlitbou Rímskokatolíckej cirkvi až do reforiem II. vatikánskeho koncilu v 20. storočí. Hippolytova modlitba teda prešla do ústrania a jej znovuobjavenie nastalo až v priebehu 20. storočia.

Doložila som, že Rímsky kánon svojim obsahom týkajúcim sa predovšetkým opakovanej obete Krista, obetných motívov, pripomienok svätých a príhovorov za mŕtvych sa stal modlitbou, v ktorej bol pôvodný význam eucharistickej modlitby značne zatienený. To chceli napraviť reformátori v 16. storočí, ktorí mnohosť obetných motívov z bohoslužby odstránili, s poukazom na milosť Božiu, spočívajúcu v jedinečnej, raz a navždy vykonanej obeti jeho Syna Ježiša Krista. Z nedostatočnej oboznámenosti o historickosti a veľkom význame eucharistickej modlitby spočívajúcom predovšetkým v chválach a vďačnosti, reformátori však eucharistickú modlitbu z liturgie Večere Pánovej vylúčili úplne. Dosvedčila som, že niektoré jej prvky síce implicitne či explicitne zachovali, ale do popredia sa v reformačných liturgických poriadkoch pre Večeru Pánovu dostali prvky ako vyznanie vín či exhortácia, týkajúca sa nehodného prijímania. Tým bola Večera Pánova znovu obohatená o nie príliš žiadúci prvok, akým je sebaspytovanie, vedúce k jednostrannému dôrazu na ľudskú nehodnosť, ktorú by sme snád sami mohli prekonať svojim vyznaním.

Trvalo viac než 400 rokov až sa cirkvi dali do pohybu, túžiac po liturgickej obnove. Vznikali rôzne organizácie slúžiace na podporu cirkví a rozširoval sa ekumenizmus. Po II. vatikánskom koncile Rímskokatolícka cirkev začala okrem Rímskeho kánonu používať aj tri ďalšie eucharistické modlitby, medzi nimi aj eucharistickú modlitbu Hippolyta Rímskeho. Práve Hippolytova modlitba sa stala vzorom pre vznik a formuláciu eucharistických modlitieb naprieč cirkvami a to predovšetkým v cirkvách protestantských.

Z obrovského množstva reformovaných cirkví som si pre svoj výskum zvolila dve, ktoré sa svojim prístupom k používaniu eucharistickej modlitby v liturgii Večere Pánovej radikálne líšia. Pokúsila som sa ukázať, že Reformovaná cirkev v Amerike môže byť iným cirkvám reformovaného charakteru veľkým príkladom, pretože je otvorená inovatívnostiam a ekumenickým rozhovorom. Jej liturgia k Večeri Pánovej oplýva prvkami vd'aky a chvály a celkovo sa nesie vo veľmi slávnostnom duchu. Nenachádzajú sa v nej dokonca ani prvky ako je vyznanie vín či exhortácia. Opačný pól predstavuje Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku, ktorá uviazla v kalvínskej tradícii a pre svoju priveľkú konzervatívnosť sa z nej akosi nechce vymaniť. Aj keď jej liturgia Večere Pánovej obsahuje mnoho prvkov, ktoré má eucharistická modlitba obsahovať, predsa samotnú eucharistickú modlitbu neobsahuje a bráni sa ju zaviesť. Výrazným prvkom v jej liturgii je vyznanie vín, ktorý zatieňuje oslavu a radosť zo spoločného stolovania s živým Pánom, teda zatieňuje dôvod, prečo sa Večera Pánova vlastne slávi.

Význam eucharistickej modlitby je skutočne nesmierny a jej prítomnosť v liturgii Večere Pánovej nevyhnutná. Má bohaté historické pozadie a jej prvotnou myšlienkou je vzdávanie vd'aky a chvály Bohu za jeho preukázanú milosť. Veľmi dôležité časti eucharistickej modlitby predstavuje anamnéza - pripomienka Božieho spasiteľského diela vykonaného v Ježišovi Kristovi a epikléza - prosba k Otcovi o dar Ducha Svätého. Vzhľadom na tieto skutočnosti by preto eucharistická modlitba nemala chýbať pri Večeri Pánovej ani v súčasných protestantských cirkvách. Verím, že postupom času sa eucharistická modlitba v rámci liturgickej obnovy udomáči aj v takých protestantských cirkvách, v ktorých zatiaľ ešte nemá miesto. Eucharistická modlitba je predovšetkým modlitbou vd'aky a niet krajšieho a vrúcnejšieho vyjadrenia vd'aky za Božiu milosť a lásku preukázanú v Ježišovi Kristovi, ako je vd'aka za spoločenstvo veriacich s živým Pánom, vyjadrená najviac pri Večeri Pánovej.

Zoznam tabuliek

Tabuľka 1 Lk 24, 13-35 – Text vykazujúci anamnetický prvok pred lámaním chleba	21
Tabuľka 2 Texty k eucharistii v 9. a 10. kapitole spisu Didaché podľa prekladu katolíckeho kňaza Jozefa Sošky	24
Tabuľka 3 Eucharistická modlitba Hippolyta Rímskeho	28
Tabuľka 4 Štruktúra Rímskeho kánonu	35
Tabuľka 5 Kalvínove liturgické poriadky k Večeri Pánovej	42
Tabuľka 6 Modlitba k prijímaniu v Reformovanej cirkvi v Amerike.....	57
Tabuľka 7 Záverečná reč priradená do liturgického poriadku Večere Pánovej v RKC	67
Tabuľka 8 Príklad ďakovnej modlitby po Večeri Pánovej podľa Agendy Dr. L. Ravasza	69

Zoznam literatúry

Pramene

Agenda Českobratrské církve evangelické. Bohoslužebná kniha. Díl 1. Praha: Synodní rada Českobratrské církve evangelické, 1983.

BENEŠ, Josef. *Český misál pro neděle a význačné dny liturgického roku.* Praha: ÚCN, 1977.

Didaché: učení Páně skrze Dvanáct apoštolů národům. Přeložil DRDA, Vratislav Antonij. Nekanonické knihy Nového Zákona. Hostinné: Stauros, 1994.

HÄNGGI, Anton; PAHL, Irmgard. *Præx eucharistica: textus e variis liturgiis antiquioribus selecti.* Fribourg: Éditions universitaires, 1968.

HIPPOLYTOS. Apoštolská tradice. Velehrad: Refugium Velehrad-Roma, 2000.

JUST, Jiří. *Agenda Lukáše Pražského ze spisu Zprávy kněžské (1527)*, s. 51-76. In: HOLETON, David; JUST, Jiří a HALAMA, Ota. *Coena Dominica Bohemica: studijní texty UK ETF v Praze.* Praha: Univerzita Karlova v Praze, Evangelická teologická fakulta. Acta reformationem bohemicam illustrantia, 2006.

MUNIER, Charles. *Justin. Apologie pour les chrétiens.* Paris: Cerf, 2006.

PAHL, Irmgard. *Coena Domini.* Freiburg, Schweiz: Universitätsverlag Freiburg Schweiz, 1983.

RAVASZ, László. *Ágenda. A Magyar Református egyház liturgiás könyve.* Bethlen Gábor irodalmi és nyomdai rt. Nyomása. Budapest, 1927.

Rímský misál; obnovený podľa rozhodnutia druhého Vatikánskeho koncilu, uvedený do platnosti pápežom Pavlom VI. Typis Vaticanis, Rím, 2001.

Římský misál. Přeložil a poznámkami liturgickými opatřil P. Mariam Schaller benediktin v Emauzích. 4. úplné vydání. Vydal nakladatel Bohuslav Rupp v Praze MCMXLVII.

ROHÁČEK, Jozef. Svätá Biblia. Slovenská biblická spoločnosť, 2005.

Spisy apoštolských otců. 3., rev. vyd. Přeložili VARCL Ladislav, DRÁPAL Dan, SOKOL Jan. Praha: Kalich, 2004.

SUŠIL, František. *Spisy svatých otcův apoštolských a Justina mučenika*. Vyd. 3., opr. a rozhoj. V Praze: Dědictví sv. Prokopa, 1874.

Monografie

ADAM, Adolf. *Liturgika: křesťanská bohoslužba a její vývoj*. Praha: Vyšehrad, 2001.

BERGER, Teresa. *Liturgy's imagined past/s: methodologies and materials in the writing of liturgical history today*. Collegeville, Minnesota: Liturgical Press, a Pueblo Book, 2016.

BOUŠE, Bonaventura. *Malá katolická liturgika: tradice, kritika, budoucnost*. Praha: Vyšehrad, 2004.

BRADSHAW, Paul F. *The new Westminster dictionary of liturgy and worship*. Louisville, KY: Westminster John Knox Press, 2002.

DI SANTE, Carmine. *Židovská modlitba: k počátkům křesťanské liturgie*. Praha: Oikoymenh, 1995.

EMMINGHAUS, Johannes H. *Eucharistie*. Z nemeckého originálu preložila Zdeňka Pavlíková. Vydala Sít' s.r.o. pro potřeby Institutu ekumenických studií v Praze. Praha, 2001.

FILIPI, Pavel. *Hostina chudých: kapitoly o večeři Páně*. Praha: Evangelické nakladatelství, 1991.

FILIPI, Pavel. *Křesťanstvo: historie, statistika, charakteristika křesťanských církví*. 4., dopl. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2012.

FILIPI, Pavel. *Pozvání k oslavě: evangelická liturgika*. Praha: Kalich, 2011.

- JONES, Cheslyn. *The Study of liturgy*. Rev. ed. New York: Oxford University Press, 1992.
- KUNETKA, František. *Eucharistie v křesťanské antice*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2004.
- KUNETKA, František. *Úvod do liturgie svátosti*. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2001.
- KUNETKA, František. *Židovské kořeny křesťanské anafory*. 2. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2014.
- LANDOVÁ, Tabita. *Liturgie Jednoty bratrské (1457-1620)*. Červený Kostelec: Pavel Mervart, 2014.
- LEITH, John H. *An introduction to the reformed tradition: a way of being the Christian community*. Rev. ed. Atlanta, Ga.: John Knox Press, 1981.
- MILLGRAM, Abraham Ezra. *Jewish worship*. [1st ed.]. Philadelphia: Jewish Publication Society of America, 1971.
- POKORNÝ, Ladislav. *Prostřený stůl*. 2., upr. vyd. Praha: Česká katolická charita, 1990.
- RICE, Howard L. a HUFFSTUTLER, James C. *Reformed worship*. Louisville: Geneva Press, 2001.
- RICHTER, Klemens. *Liturgie a život: smysl liturgie, mše, církevní svátky, svátostná znamení*. Vyd. 2., rozš. Praha: Vyšehrad, 2003.
- RYŠKOVÁ, Mireia. *Pavel z Tarsu a jeho svět*. Praha: Karolinum, 2014.
- SALAJKA, Milan. *Křesťanská bohoslužba*. Praha: Ústřední církevní nakladatelství, 1985.
- SENN, Frank C., *Christian liturgy: Catholic and evangelical*. Minneapolis, MN: Fortress Press, 1997.

THOMPSON, Bard. *Liturgies of the Western church*. Philadelphia: Fortress Press, 1961.

Slovníky, komentáře a učebnice

BRADSHAW, Paul F., JOHNSON Maxwell E., PHILLIPS, L. Edward a ATTRIDGE Harold W. *The apostolic tradition: a commentary*, Minneapolis, MN: Fortress Press, 2002.

KRAUS, Jiří. *Slovník cudzích slov akademický*. Preklad z českého originálu. Slovenské Pedagogické Nakladateľstvo. 3. vyd. Bratislava, 2008.

PŘECECHTĚLOVÁ, Milena. *Latina nejen pro teology*. 2. vyd. Praha: Zdenka Barcalová, 2009.

SOUČEK, Josef Bohumil. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. 6. vyd. Praha: Kalich, 2003.

ŠPAŇÁR, Július a HRABOVSKÝ, Jozef. *Latinsko-slovenský a slovensko-latinský slovník*. 4. vydanie. Slovenské pedagogické nakladateľstvo v Bratislave, 1987.

TICHÝ, Radek. *Oremus: komentáře ke vstupním modlitbám mešní liturgie*. Praha: Krystal OP, 2016.

Články a zákony zveřejnené v periodikách a zborníkoch

BONAVENTURA, Zdeněk Bouše. *Eucharistická modlitba a stolování*. In: Teologické texty 4 (49*) r. 5, 1994, s. 117-119.

BÜRKI, Bruno. *The celebration of the Eucharist in Common Order (1994) and in the Continental Reformed liturgies*, s. 227-239. In: SPINKS, Bryan; TORRANCE, Iain. *To glorify God. Essays on modern Reformed liturgy*. T&T Clark, Edinburgh, 1999.

KIS, Béla A. *Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku*, s. 403-411. In: FAZEKAS, József; HUNČÍK, Péter. *Mad'ari na Slovensku (1989-2004). Súhrnná správa. Od zmeny*

režimu po vstup do Európskej Únie. Fórum inštitút pre výskum menšín. Z maďarského originálu preložili KECSKEMÉTHYOVÁ, Štefánia; KOVÁČ, Peter. Šamorín 2008.

KUNETKA, František. *Modlitby k eucharistii v Didaché*. In: Teologická reflexe I (1995), s. 128-143.

LANDOVÁ, Tabita. *Vnejší slovo a víra v srdci. K teologii bohoslužby a liturgické reformě Martina Luthera*. In: Studie a texty Evangelické teologické fakulty. 30 (2018/1), s. 69-88.

MACLEOD, Donald. *Calvin into Hippolytus?*, s. 255-267. In: SPINKS, Bryan; TORRANCE, Iain. *To glorify God. Essays on modern Reformed liturgy*. T&T Clark, Edinburgh, 1999.

PAHL, Irmgard. *Liturgie Večeře Páně v německých evangelických církvích v ekumenické perspektivě. Současná praxe a kroky liturgické obnovy*. In: Teologická reflexe XIII (2007), s. 192-208.

Reformovaná kresťanská cirkev na Slovensku, Zákon č. 2/2011 o podmienkach výkonu jednotlivých cirkevných obradov. In: Kalvínske hlasy LXXXII. (č. 6/2011), Príloha Kalvínskych hlasov č. 6/2011.

Internetové zdroje

An alternate order for the sacrament of the Lord's Supper (1906) | Reformed Church in America, [online]. Dostupné

z: <http://images.rca.org/docs/worship/AlternateOrder1906.pdf>

Brief Outline of RCA History | Reformed Church in America, [online]. Dostupné

z: <https://www.rca.org/resources/rca-basics/brief-outline-rca-history>

History of the WCRC [online]. Dostupné z: <http://wcrc.ch/history/history-of-the-world-communion-of-reformed-churches>

Liturgy and Confessions: Introduction | Reformed Church in America, [online].

Dostupné z: <https://www.rca.org/resources/liturgy-and-confessions-introduction>

Liturgy of the RCA | Reformed Church in America [online]. Dostupné z: <https://www.rca.org/liturgy>

Members, Our regions [online]. Dostupné z: <http://wrcr.ch/members>

Occasional Liturgies | Reformed Church in America, [online]. Dostupné z: <https://www.rca.org/resources/occasional-liturgies>

Order of Worship for the Lord's Day (1987) | Reformed Church in America, [online]. Dostupné z: <http://images.rca.org/docs/worship/lordsday.pdf>

Reformovaná kresťanská cirkev: História a základná charakteristika cirkvi | ERC: Ekumenická rada cirkví v SR [online]. Dostupné z: <https://www.ekumena.sk/Clenovia/rkc.htm>

SOŠKA, Jozef. *Didaché – Učenie dvanástich apoštolov národom* (preklad), Modlitba.sk [online], 2002. Dostupné z: <http://modlitba.sk/?p=9054>

Stručná história Reformovanej kresťanskej cirkvi na Slovensku. | Reformata.sk| Nyitóoldal [online], 2012 Reformata.sk. Dostupné z: <http://www.reformata.sk/mutat//602/>

The Constitution of the RCA | Reformed Church in America [online]. Dostupné z: <https://www.rca.org/standards>

The order for the sacrament of the Lord's Supper (1968) | Reformed Church in America [online]. Dostupné z: <http://images.rca.org/docs/worship/LordsSupper1968.pdf>

Osobná komunikácia prostredníctvom e-mailu

GAJDOŠOCI, Juraj. *Agenda, liturgický poriadok a pokus o znovuzavedenie eucharistickej modlitby do liturgie Večere Pánovej v RKC* [osobná komunikácia], 2019 [cit. 04.05.2019], e-mail: gajdosocijuraj@azet.sk

SEMJAN, Ján. *Agenda a liturgický poriadok Večere Pánovej v RKC* [osobná komunikácia], 2019 [cit. 05.05.2019], e-mail: semjan.jan@gmail.com